

G R S

1 5 7 2

Jerem. 20
verbu dñi factu est in dñi,
sionem.

P. 6. 35

Sammelband!

Theol. O. VII. 1272.

ILLVSTRI ET
MAGNIFICO DOMINO,
DN. IOHANNI FRIDERICO
Comiti in Hardeck, Glotz & in Machlandia,
Baroni de Statemberg, Domino in Kreyzing,
Hereditario Pincerne Archiducatus Au-
stria, & Dapifero in Styria, Cunsta-
dij, Domino suo clemen-
tissimo, S.

CVM CONFECTIS IN
munere Scholastico annis
duodecim, & amplius, spō-
te mea functione laboriosa
Francoftenij me abdicaf-
sem, eaque de caussa VVitebergam ve-
nisssem, vt studio Theologico me da-
rem, & quicquid mihi reliquum esset
etatis, id in ministerio Ecclesiastico con-
sumerem: Præter opinionem accidit,
vt denuò mitterer ad scholæ Northusas-
næ gubernationem, quam nunc annum
alterum sustineo, factumq; est, vt iuxta
tritum prouerbio versiculum, Incide-
rim in Scyllam cupiens vitare Charyb-
din,

A 2 din.

EPISTOLA

din. Vere enim *κατὰ τὸν γὰρ φύσιν εἰς τὸ
 πῶς ἐπέσειν.* Nam etsi & locus & ho-
 mines placent : tamen quia & pertæ-
 sum est scholasticarum molestiarum,
 & hoc seculo effrenis est in iuuentute
 morum dissolutio, dici vix potest,
 quàm mihi hæc gubernatio oneri sit,
 & quàm ab illa liberariæ spe optave-
 rim. Interim tamen, dum me & Deus
 hoc officio fungi vult, & viri boni, qui
 mihi optimè volunt, ad manendum
 hortantur : ego quæ officij mei sunt, ea
 qua debeo fide exequor, & ijs horis,
 quæ mihi à prælectionibus publicis &
 gubernatione relinquuntur vacuæ, lin-
 guam Ebræam exerceo, & ad sacra-
 rum literarum studium me præparo. Id
 cum animaduersum esset, petiuerunt
 à me, imò suo iure mihi iniunxerunt
 clarissimi quidam & doctissimi viri,
 omnibus officijs colendi, vt Catechesin
 Lutheri minorem cum explicationi-
 bus succinctis Ebræo sermone inter-
 pretarer. Cui labori etsi me imparem
 intelligebam, dum meo me modulo ac
 pede

DEDICATORIA.

pede metiebar: tamen, quia illorum, autoritatem defugere neque volebam, neque fas esse putabam, accessi ad opus, magis audacter quam perite, meo me consolatus Symbolo בְּאֵלֵהִים. Impulit præterea consideratio utilitatis, quæ ad studiosam iuventutem reditura videbatur, quòd fastidium Catechetici libelli iam ante visi & lecti (sumus enim natura omnes ἀψυχροὶ καὶ φιλόμαυνοι). Lenitura esset nouitate interpretationis, & linguam sacram exercendi occasione. Eandemque ob causam, addidi Græcam versionem doctissimi viri & amici mei Dñ. Iohannis Mylij Latinæ quidem Catecheseos versionem respondentem antea editam, nunc vero ad Germanici textus à Luthero confecti similitudinem ac imitationem recognitam & accommodatam. Quòd si cui quædam à me non satis commode expressa videbuntur, eum ego oratū volo, vt vel ipse suam versionem meliorem nobiscum communicare, vel alijs doctis, vt hoc faciant, autor esse velit.

A 3

Quod

EPISTOLA

Quod si factum fuerit, laboris me & operæ meæ poenitebit. Interea vero has meas primitias edo, quas si studiose iuuentuti gratas esse intellexero, etiam Euangeliorum anniuersariorum versionem Ebraeam, quam nunc in manibus habeo, paulo post (si mihi vitam concesserit Deus) edam. Tuæ vero Celsitudinî, illustris & generose Domine Comes, has lucubratiunculas dedico: tum vt grati animi memoriam erga Celsitudinem tuam declarem, à qua tot & tanta accepi beneficia, vt ne numerari quidem aut verbis exprimi, multo minus re ipsa compensari possint: tum quod Celsitudinem tuam sincerae doctrinae Euangelij cupidissimam cognoui, quæ hunc ipsum Lutheri Catechismum Bohemico sermone reddi curauit (id quod superioribus annis, cum apud C. T. essem, coram vidi) vt hac ratione noticia eius etiam inter Celsitudinis tuæ subditos propagetur. Quorum aliqui cum natione sint Iudæi, si non Cunstadij, at
Leto:

DEDICATORIA.

Letouicij certe, poterunt ij, si non erunt
primæuæ suæ linguæ prorsus ignari,
hanc versionem meam cum Bohemica
conferre. Celsitudinem tuam vero
supplex oro, vt & ex his lucubrationi-
bus meam in officij munere ac pietatis
studio diligentiam intelligat: & ex hac
dedicatione animum meum beneficio-
rum non immemorem cognoscat: &
me meosq; deinceps veteri liberalitate
ac clementia complecti nunquam des-
sinat. Quod superest, Celsitudinem
tuam cum generosa coniuge & vnî-
uersa illustri familia Deo opt. max. meis
& meorum precibus commendo, &
diutissime superstitem esse & valere
opto. Amen. Northusæ ex Museo
meo, festo die Paschæ, anno à ma-
ctatione agni immaculati, qui est Christus,
M. D. XXXVIII.

Illust. Celsitud. tuæ
Submisse deditiss.

Iohannes Claius scholæ
Northusanae moderator.

A 4 Die

Die Zehen
Gebot / wie sie
ein Hausvater sei-
nem Gesinde ein-
feltiglich fürhal-
ten sol.

Das erste Ge-
bot.

Du solt nicht
andere Götter
haben.

Was ist das?
Antwort.

Wir sollen Gott
vber alle ding für-
chten / lieben / vnd
vertrauen.

Das ander Ge-
bot.

Du solt den
Namen deines
Gottes nicht
misbrauchen.

Was

QVO PA-
CTO PÆDA-
gogi suos pueros
Decem præcepta
simplicissime do-
cere debeant.

PRIMUM
Præceptum.

*Non habebis
Deos alienos.*

Quid hoc sibi vult?
Responsio.

Debemus Deū
supra omnia time-
re, diligere & illi
confidere.

SECUNDVM
Præceptum.

*Non assumes
nomen Domini
Dei tui in va-
num.*

Quid

Ο ΔΕΚΑ-
ΛΟΓΟΣ:

καθάως αὐτὸν οἰκο-
δεασότης τοῖς οἰκεί-
οις αὐτοῦ ἀσπλάγστα
προτιθένα ὀφείλη.

ΕΝΤΟΛΗ Η
πρώτη:

Ὅτι ἔσονται σοὶ θεοὶ
ἕτεροι.

τί τοῦτο ἐστὶ;

ἀποκρίσις.

Ὁφείλομεν τὸν
θεὸν παρὰ πάντα
διὰ φόβου τε καὶ ἀ-
γάπης ἔχειν, καὶ προ-
τιθένα αὐτῷ.

ΕΝΤΟΛΗ Η
δευτέρα:

Ὅτι λήψη τὸ ὄνο-
μα τοῦ θεοῦ σου ἄπι-
ματάως.

π

עֲשֵׂרֶת

הַדְּבָרִים כַּאֲשֶׁר
יְלַמְדֶם הַבַּעַר
בֵּית אֶת בֵּיתוֹ
כַּפְתִּי :

הַמִּצְוָה הָרִאשׁוֹנָה:
לֹא יִהְיֶה לְךָ
אֱלֹהִים אֲחֵרִים :

מָה זֶה הוּא :

מַעֲנָה :

נִירָא וְנֶאֱהָב
אֱלֹהִים מִכָּל
דְּבָר וְנִבְטַח בּוֹ :

הַמִּצְוָה הַשְּׁנִיָּה:

לֹא תִשָּׂא אֶת-
שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
לְשׁוֹן :

מָה 5 A

Was ist das?

Antwort.

Wir sollen Gott fürchtē vnd lieben/ das wir bey seinem Namen nicht fluchen/ schwerē/ zerbren / liegen / oder kriegen / Sondern denselbigen in allen nöten anrufen / beten / loben/ vnd dancken.

Das dritte Gebot.

Du solt den Feirtag Heiligen.

Was ist das?

Antwort.

Wir sollen Gott fürchtē vnd lieben/
das

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Debemus Deū timere & diligere, vt ne per nomen eius maledicamus, iuremus, incantemus, mentiamur, aut dolis fallamus: Sed in omni necessitate illud inuocemus, adoremus, & cum gratiarum actione laudemus.

TERTIVM
Præceptum.

Memento, vt diem Sabbati sanctifices.

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Debemus Deū timere & diligere,
ne

τί τοῦτο ἐστὶ ;
ἀπόκρισις.

Ὁφείλομεν τὸν θε-
ὸν διὰ φόβου καὶ ἀ-
γάπης ἔχειν, ἵνα μὴ
ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ
καταρώμεθα, ὀμώ-
μεν, γοητεύωμεν,
ψευδώμεθα ἢ ἐξα-
πατώμεν : Ἀλλὰ τοῦ-
το ἐν πᾶσι δεινοῖς ἴπτι-
καλώμεν, περσικυ-
νώμεν, ἴπτιανώμεν,
καὶ εὐχαριστώμεν.

ΕΝΤΟΛΗ Η ΤΡΙΤΗ :

μνήσθητι τὴν ἡμέ-
ραν τῶν σαββάτων
ἀγιάζειν.

τί τοῦτο ἐστὶ ;
ἀπόκρισις.

Ὁφείλομεν τὸν θε-
ὸν διὰ φόβου ἔ ἀγά-
πης

מה זך הוה :
מענה :

נירז ונאחב
אלהים למען לצ
בשמו נא לה נ
נשבע נלחש נ
נשקר אז נבגד
כי אם בכל צרה
נקראנו ונשתחווה
לו נהללנו ו
ונודנו :

המצוה השלישית

זכור את יום
השבת לקדשו :

מה זה הוה :
מענה :

נירז ונאחב
אלהים למען לצ

das wir die Pres-
digt vñ sein Wort
nicht verachten /
Sondern dasselbi-
ge Heilig halten /
gerne hören vnd
lernen,

Das vierde
Gebot.

Du solt dei-
nen Vater vnd
deine Mutter
ehren/auff das
dirs wol gehe
vnd lange lebest
auff Erden.

Was ist das?
Antwort.

Wir sollen Gott
fürchtē vnd lieben/
das wir vnserē El-
tern vnd Herrn
nichtverachtē noch
erzürnē/ Sondern
sie

ne diuinos sermo-
nes eius verbum
contemnamus :
Sed vt sanctum
reputemus, liben-
ter audiamus &
discamus,

QVARTVM
Præceptum.

*Honora pa-
trem tuum & ma-
trem tuam, vt sis
longæuus super
terram.*

Quid hoc sibi vult?
Responsio.

Debemus Deū
timere & diligere,
ne parētes & domi-
nos nostros contē-
namus, neq; ad irā
cōmoueamus: Sed
hono-

πης ἔχον, ἵνα τοῦ κη-
ρύγματ[Ⓞ] ἢ ἔ λό-
γου αὐτῶ μὴ ὀλιγω-
ρῶμεν: ἀλλὰ ἄγιον
ἔχωμεν καὶ ἀσμεύως
ἀκέρωμεν καὶ μαν-
θαίνωμεν.

ἐντολὴ ἡ τετάρτη:

τίμα τὸν πατέ-
ρα σου, καὶ τὴν μη-
τέρα σου, ἵνα εὖ σοι
γένηται, καὶ ἵνα μα-
κροχρόνι[Ⓞ] γένη ἡ
τῆς γῆς.

τί τοῦτο ἐστὶ;
ἀπόκρισις.

ὀφείλομεν τὸ θε-
ὸν φοβεῖσθαι καὶ ἀγα-
πᾶν, ἵνα οὗ γονεῖς
καὶ κυεῖς ἡμῶν μὴ
ἀτιμάζωμεν, μὴ τε
παροργίζωμεν: Ἄλ-
λὰ ἀεὶ τιμῆς ἔχω-
μεν,

לֹא נִבְּזָה אֶרֶץ-
קְרִיאתָהּ וּדְבָרוֹ כִּי
אִם נִקְדָּשׁוּ וּבִנְדָבָה
נִשְׁמַע וְנִלְמְדָנוּ:

הַמִּצְוָה הַרְבִּיעִית:

נִפְדָּר אֶרֶץ אֲבִיךָ
וְאֶת-אִמְךָ לְמַעַן
יֵיטֵב לְךָ וְלְמַעַן
יִצְרִיכוּן יְמֶיךָ עַל-
הָאָדָמָה:

מָה זֶה הוּא;
מַעֲנָה:

נִירָא וְנִאֲהָב
אֱלֹהִים לְמַעַן לֹא
אֶרֶץ אֲבוֹתֵינוּ
וְאֶרֶץ בְּכֹרֵינוּ
נִבְּזָה וְלֹא נִקְעִיסִם
כִּי אִם נִכְבְּדִם
וְנִלְמְדִם

sie in ehren halten/
inen dienen/gehor-
chen/lieb vnd werd
haben.

Das fünffte
Gebot.

Du solt nicht
tödtten.

Was ist das?
Antwort.

Wir sollen Gott
fürchtē vnd lieben/
das wir vnsern Ne-
hesten an seinem
Leibe keinen scha-
den noch leid thun/
Sondern im helfff-
en vnd fordern in
allen Leibes nöten.

Das sechste
Gebot.

Du solt nicht
Ehebrechen.

Was

honore afficiamus,
morem geramus,
amore eos profe-
quamur, & magni
faciamus.

QVINTVM
Præceptum.

Non occides.

Quid hoc sibi vult?
Responsio.

Debemus Deū
timere & diligere,
ne vitæ proximi
nostri incommo-
demus, aut egre fa-
ciamus; Sed illum
adiuuemus & pro-
moueamus in o-
mnibus vitæ ne-
cessitatibus.

SEXTVM
Præceptum.

*Non mæcha-
beris.*

Quid

ιδρυ, θεραπεύωμεν, πη-
σαρχώμεν, σέργω-
μεν η̄ γεραίρωμεν.

ἐντολὴ ἡ πέμπτῃ:

Ὁυ φονεύσεις.

τί τοῦτο ἐστὶ;

ἀποκρίσις.

ὀφείλομεν τὸ θε-
ὸν φοβῆσθαι η̄ ἀγα-
πᾶν, ἵνα τῷ τούτῳ πλη-
σίον σώματι μήτε λύ-
μην μήτε λύπην ἐπά-
γωμεν: ἀλλὰ βοη-
θῶμεν η̄ ὀφελῶμεν
ἐν πᾶσι πρὸς τὸ βίον
ἀναγκασίαις.

ΕΝΤΟΛΗ Η̄
ἕκτη.

Ὁυ μοιχεύσεις.

τί

וְנַעֲבֹדְכֶם נְאֻיִן כ
נְאֻהָב וְנִגְדִילֹה:

הַמִּצְוָה הַחֲמִישִׁית
לֹא תִרְצַח:

מָה זֶה הוּא:
מַעֲנָה:

נִירָא וְנִאֲהָב אֵל
אֱלֹהִים לְמַעַן לֹא
נִשְׁחִירַת וְנוֹגְרָה
רַעְנוּ בְגוֹיְתוֹ כִּי
אִם נִעְזֹר לוֹ ו
וְנוֹעִילֵנוּ בְכָרָה
צָרָה חַיִּיו:

הַמִּצְוָה הַשְּׁשִׁית

לֹא תִנְאֻף:

מָה

Was ist das?

Antwort.

Wir sollen Gott fürchtē vnd lieben / das wir keusch vnd züchtig leben / in Worten vnd Wercken / vnd ein jglicher sein Gemahl lieben vnd ehren.

Das siebende Gebot.

Du solt nicht stelen.

Was ist das?

Antwort.

Wir sollen Gott fürchtē vnd lieben / das wir vnsers Nehesten gelt oder Gut nicht nemen / noch mit falscher wahr oder handel an vns bringen / Sondern im sein Gut

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Debemus Deū timere & diligere, vt castē & pudicē viuamus in verbis ac operibus, Et vnusquisque suam coniugem amet & honoret.

SEPTIMUM Præceptum.

Non furtum facies.

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Debemus Deū timere & diligere, ne proximo suam pecuniam aut bona sua auferamus, neque falsis mercibus aut impostura ad nos pertrahamus; Sed demus ope

τί τοῦτο ἐσὶς
ἀπόκρισις.

ὀφείλομεν τὸ θε-
ὸν φοβεῖσθαι καὶ ἀγα-
πᾶν, ἵνα ἀγνώως καὶ
σεμνῶς ἀκούωμεν ἐν
τε τοῖς λόγοις ἔ τοῖς
ἔργοις, καὶ σύλαμον
αὐτοῦ ἕκαστος ἐργῆ
καὶ ἀξί τιμῆς ἀγῆ.

ΕΝΤΟΛΗ Ἡ
ἕβδόμη.
ἐν κλέψῃς.
τί τοῦτο ἐσὶς
ἀπόκρισις.

ὀφείλομεν τὸ θεὸν
φοβεῖσθαι καὶ ἀγα-
πᾶν, ἵνα τὰ τοῦ πλε-
σίον χεῖματα ἢ τὰ
κτῆματα μήτε ἀ-
φαρῶμεν, μήτε ἀδο-
κίμοις ἐμπολαῖς ἢ
πραγματείαις εἰς ἡ-
μας

מה זה הוא :
מענה :

נִירָא וְנֶאֱהָב אֱלֹהִים
לְמַעַן נִתְּנָה תְּמִימִים
וְצַנוּעִים בְּרַבְרִים
וּבְמַעֲשִׂים וְכָל
אִישׁ אֶת-אִשְׁתּוֹ יֵאָהֵב
וְיִהְיֶה :

המצוה השביעית
לא תנזוב :
מה זה הוא :
מענה :

נִירָא וְנֶאֱהָב אֱלֹהִים
לְמַעַן הַבְּסֵף הִרְעֵנוּ
וְרָכְשׁוּ לֹא נִגְזֹר
וְלֹא בְרַכְלוּ אִו
בְּסַחַר חֶמֶס נַעֲשֶׂה
אֵלֵינוּ כִּי אֵל
הוֹנֵנוּ

B

Gut vnd Narung
helffen bessern vnd
behüten.

Das achte
Gebot.

Du solt nicht
falsch Zeugnis
reden wider dei-
nen Nehesten.

Was ist das?
Antwort.

Wir sollen Gott
fürchtē vnd lieben/
das wir vnsern Ne-
hesten nicht felsch-
lich beliegen / ver-
rathen / affterre-
den / oder bösen
leumund machen/
Sondern sollen in
entschuldigen/vnd
gutes von im re-
den/vnd alles zum
besten keren.

Das

operam, vt illius
opes conseruētur,
& eius conditio
melior reddatur.

OCTAVVM
Præceptum.

*Non loqueris
contra proximum
tuum falsum testi-
monium.*

Quid hoc sibi vult?
Responsio.

Debemus Deū
timere & diligere,
ne proximum fal-
sis mendacijs in-
uoluamus, proda-
mus, traducamus,
aut infamia aliqua
afficiamus: Sed il-
lum excusemus, a-
liquid boni de eo
loquamur, omnia
in meliorē partem
interpretantes.

Nonum

μας̄ ποιῶμεν :
ἀλλὰ πρὸς τὰ ὑ-
πάρχοντα ἔτι βί-
στον αὐτὸ ἀνξάνειν
ἢ διατηρεῖσθαι ὑπε-
ρετώμεν.

ἐντολή ἢ ὀγδόη.

Ὅτι ψευδομαρτυ-
ρήσεις καὶ ἔσσι πλησίον
σὲ μαρτυρίαν ψευ-
δῆ.

τί τοῦτο ἐστὶ ;

ἀπόκρισις.

ὀφείλομεν τὸ θεὸν
ἀλλὰ φόβος ἔστι ἀγάπης
ἔχον, ἵνα τὸν πῦρα
ἡμῶν μὴ ψευδολο-
γώμεν, πρεσβυτέρους,
διασύρωμεν ἢ παρα-
δειγματίζωμεν· ἀλλὰ
αὐτὸν παρακαλῶμεν, ἢ
εὐφρημα πρὸς αὐτὸ λα-
λώμεν καὶ ἅπαντα
εἰς τὰ δέξασθαι ἐκτι-
θῶμεν.

ὄντι-

הוֹנִיו וְנִכְסִיו נִרְ
בָּרְכָה וְשִׁמְרָנוּ :

בַּמִּצְוָה הַשְּׂמִינִית :

לֹא תִעֲנֶה ב

בְּרַעַךְ עַד שֶׁק

שָׁקֵר :

מָה זֶה הוּא :

מַעֲנָה :

נִירָא וְנִאָהֵב א

אֱלֹהִים לְמַעַן לֹא

נִפְיַח כּוֹזְבִים ב

בְּרַעֲנוּ וְלֹא נִמְסֶר

אֹתוֹ וְלֹא נִלְשִׁינוּ

בַּסֶּתֶר וְלֹא נִבְיֵשׁ

אֶת שְׁמוֹ כִּי אֵם

נִנְקֶנוּ וְטוֹבוֹרָתָנוּ

נִדְבַר מִפִּינוּ וְאֶת-

נִרְבָּרְנוּ וְנִבְרָנוּ ל

לְטוֹבָה נִשְׁלָה :

ב 2 חמ

Das neunde
Gebot.

Du solt nicht
begeren deines
Nehesten haus.

Was ist das?
Antwort.

Wir sollen Gott
fürchtē vnd lieben/
das wir vnserm
Nehesten nicht mit
liste nach seinem
Erbe oder Hause
stehen / vnd mit
einem schein des
Rechtes an vns
bringen / Sondern
im dasselbige zu be-
haltē förderlich vñ
dienstlich sein.

Das zehende
Gebot.

Du

NONVM
Præceptum,

*Non concu-
pisces domum pro-
ximi tui.*

Quid hoc sibi vult?
Responsio.

Debemus Deū
timere & diligere,
ne hæreditatē vel
domum proximi
dolo malo capte-
mus, & sub specie
recti nostris facul-
tatibus adiunga-
mus; Sed detur
opera sedulo, vt
ista proximo dili-
genter custodian-
tur.

DECIMUM
Præceptum.

Nec

ΕΝΤΟΛΗ Η
ἐνάτη.

ὅσα ἐπιθυμήσεις
πρὸς οἰκίαν τοῦ πλη-
σίον σου.

τί πῦρ ἐστὶ

ἀπόκρισις.

ὀφείλουμι τὸν θε-
ὸν φοβεῖσθαι καὶ ἀγα-
πᾶν, ἵνα τὸν ὁ πλη-
σίον κληροῦν ἢ τὸν οἰ-
κον μὴ ἐνεθρεύωμι,
καὶ δικαιοσύνης ἰδιο-
ποιῶμι: ἀλλὰ πρὸς
τὸ αὐτὸν ἀγαπᾶν εἶναι
αὐτὰ ἐπαρηγο-
ριᾶν καὶ ὑποσηετα-
ριᾶν.

ΕΝΤΟΛΗ Η ΔΕ-
ΚΑΤΗ.

ὅσα

המצוה התשיעית :

לא תחמד כִּיר
רֵעֶךָ :

מה זה הוֹי :

מענה :

כִּיר וְנֶאֱחָב א
אֱלֹהִים לְמַעַן לֹא
אֶת-נַחֲלַת ר
רֵעֵנוּ וּבֵיתוֹ בַּע
בַּעֲקָרָה נִבְזֵעַ ו
וּבְרִיד הַצָּדֵק לֹא
נַעֲשֶׂה אֵלֵינוּ כִּי
אִם נַעֲזֹר-לוֹ
לְרֵשֶׁת כָּל-
אֱלֹהִים :

המצוה העשירית :

B 3 לז

Du solt nicht
begeren deines
Nehesten Weib/
Knecht/Magd/
Viehe/ oder was
sein ist.

Was ist das?
Antwort.

Wir sollen Gott
fürchtē vnd lieben/
das wir vnserm
Nehesten nicht sein
Weib / Gesinde
oder Viehe ab-
spannen / abdrin-
gen / oder abwen-
dig machen / Son-
dern dieselbigē an-
halten / das sie blei-
ben vnd thun / was
sie schuldig sind.

Was

*Nec desideras
bis uxorem eius,
non seruum, non
ancillam, non bo-
uem, non asinum,
nec omnia quæ illi-
us sunt.*

Quid hoc sibi vult?
Responsio.

Debemus Deū
timere & diligere,
ne à proximo vx-
xorem, seruos, an-
cillas, vel pecudes
suar abalienemus
aut abstrahamus.
Sed illos adhorta-
ri oportet, vt ma-
neant & suum of-
ficium diligenter
faciant.

Quid

ὅσα ἐπιθυμῆσθε
πρὸς γυνῶνας ἔπιθη-
σίαν σας, ἔδὲ τὸν παῖ-
δα, οὐδὲ πρὸς πα-
δίσκῳ, ἕτε τὸ κτή-
ν αὐτῶν, ἕτε ὅσα
αὐτῶν ἐσὶ.

τί τοῦτο ἐσὶ ;
ἀποκρισῆς.

Ὁφείλουσθε τὸν θε-
ὸν φοβεῖσθαι καὶ ἀγα-
πᾶν, ἵνα πρὸς τὸ πᾶ-
ρας ἡμῶν γυνῶνας,
δούλους, ὑπηρέτας,
ἢ κτήν αὐτῶν μὴ ἀπο-
ζυγῶσθε, ἀποσπῶ-
σθε ἢ ἀλλοτριώσθε ;
ἀλλὰ ἐφισώμεθα
πρὸς τὸ μένειν αὐτοὺς
καὶ ποιεῖν, ὡς ὅτι ὁ-
φειλέται ἐσὶν.

לֹא תַחַמְדוּ אִשָּׁת
רַעְיָה וְעַבְדוֹ וְאִם
בְּאִמְתּוֹ מִקְנֵהוּ וְכָל
אֲשֶׁר לוֹ :

מָה זֶה הוּא ;
מַעֲנֶה :

נִירָא וְנִאָהֵב אֶת-
אֱלֹהִים לְמַעַן
לֹא מַרְעִנוּ אֶת-
אִשְׁתּוֹ וְעַבְדּוֹ וְשֵׁ
וְשִׁפְחָתוֹ וְכָל-
צִאֲנוֹ נִרְחִיק אֹו
נִתִּיר אֹו נַחֲמֵס
כִּי אִם נִזְהִירֵם
וְנַעֲיֵד בְּכֶם לְשִׁכְן
וְלַעֲשׂוֹת עֲבֹדָתְכֶם
בְּכָל-מְשַׁמְעָתְכֶם :

מָה 4 B

Was sagt nu
Gott von diesen
Geboten allen?

Antwort.

Er sagt also.

Ich der Herr
dein Gott /
bin ein eueriger
Gott / der vber
die / so mich has-
sen / die Sünde
der Väter heim-
suchet / an den
Kindern bis ins
dritte vnd vier-
de Glied. Aber
denē so mich lie-
ben / vnd meine
Gebot halten /
thue ich wol in
tausent Glied.

Was

Quid autem
summatim dicit
Deus de his Præ-
ceptis omnibus?

Responsio.

Sic dicit, Exod. 20.

Ego sum Domi-
nus Deus tuus,
fortis, zelotes, vi-
sitans iniquitatem
patrum in filios in
tertiam & quar-
tam generatio-
nem eorum, qui
oderunt me: Et
faciens misericor-
diam in millia his,
qui diligunt me,
& custodiunt præ-
cepta mea.

Quid

τί ὃ λέγει θεὸς πρὸς
τῶν ἐντολῶν
πασῶν;

ἀποκρισις.

Ὡς δὲ λέγει αὐτὸς.

Ἐγὼ εἰμι κύριος
θεὸς πατέρων
ἀμαρτίας, ἵνα
ἐπιτελέσω ἐν
ἐμοὶ τὰς ἐπιταγὰς
αὐτῶν, ἵνα
ἐπιτελέσω ἐν
ἐμοὶ τὰς ἐπιταγὰς
αὐτῶν, ἵνα
ἐπιτελέσω ἐν
ἐμοὶ τὰς ἐπιταγὰς
αὐτῶν.

מִן אֲמַר אֱלֹהִים
מֵאֵלֶיךָ מִצֻוֹת
שֵׁלֶו :

מַעֲנֶה :

כֵּן אֲמַר הוֹי :

אֲנֹכִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
אֲלֹהֶיךָ אֵל קָדוֹן
פֶּקֶד עֵוֹן אָבִיךָ
עַל פְּנֵים עֲלֵי
שְׁלֵשִׁים וְעַל רַבְעִים
לְשָׁנָיִךָ :
וְעַשְׂרֵי חֶסֶד לְאֶלְפִים
וְלִשְׁמֵרֵי מִצְוֹתַי :

πὶ B 5 πη

Was ist das?

Antwort.

Gott dreyet
zu straffen alle/ die
diese Gebot vber-
tretten / Darumb
sollen wir vns für-
chten fur seinem
zorn/ vnd nicht wi-
der solche Gebot
thun. Er verheisset
aber gnade vnd
alles guts / allen
die solche Gebot
halten. Darumb
sollen wir in auch
lieben vnd vertra-
wen / vnd gerne
thun nach seinen
Geboten.

Der

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Deus minatur
pœnam omnibus
qui ista præcepta
transgrediuntur.
Debemus itaque
expauescere, & ti-
mere iram Dei, &
nihil contra huius-
modi præcepta fa-
cere. Rursus pro-
mittit etiam suam
gratiam & omnia
bona omnib., qui
mandata obser-
uant. Merito igitur
debemus nos
Deum diligere, &
illi confidere, &
iuxta mandata ei-
us omnem nostrā
vitam sedulo ac
diligenter institue-
re.

Quo

הֵן תִּשְׁמְרוּ אֵת

ἀποκρισις.

Ἀπὸ λέγει ὁ θεὸς τι-
μωρήσαμ πάντας οὖ-
τας ἐντολάς ταύτας
ὑπερβαίνοντας.

Ὁφείλομεν ἔν δὲ
τῆς ὀργῆς αὐτῆ δε-
διέναι καὶ κατὰ τῶν
ἐντολῶν μὴ ποιῆν.
Ἐπαγγέλλεται ὁ χάριν
καὶ ἀγαθὰ πάντα
πᾶσι τοῖς τὰς ἐντα-
λάς ἐκείνας διατη-
ροῦσιν. Ὁφείλομεν ἔν
ὁ ἀγαπᾶν αὐτὸν καὶ
πεποιθέναι αὐτῷ καὶ
κατὰ τὰς ἐντολάς
αὐτοῦ ἐμελουσίως
ποιῆν.

ΣΥΜ-

: מָה זֶה הוּא

: מַעֲבָר

ל זועם אלהים ל
לענוש כָּל מ
מרים אר
מצורת אלה :
על כן נירא
מחמתו וְלֹא נ
נחטא בַּחֲקֵיו :
ומעיד הוּא לר
לרחם וְלִיהַשִּׁיב
לְכָל שְׂמִירֵי פ
פְּקוּדֵיו : עַל
כֵּן נֶאֱהָב אֹתוֹ
וְנִבְטַח בּוֹ וְנִדְבִיבֵי
לְבוֹתֵינוּ נַעֲשֶׂה
כְּמִצְוֹתָיו :

דאמ

Der Glau-
be/wie ein Haus
vater denselbigen
seine gesinde auff
einfeltigst fur
halten sol.

Der Erste Ar-
tikel von der
Schöpfung.

Ich glaube an
Gott den Va-
ter allmechtigē/
Schöpffer Hi-
mels vnd der
Erden.

Was ist das?
Antwort.

Ich glaube / das
mich Gott geschaf-
fen hat sampt al-
ten Creaturē. Mir
Leib

QVO PA-
CTO PÆDA-
gogi suos pueros
Symbolum Apo-
stolicum simpli-
cissime docere
debeant.

ARTICV-
lus primus de
creatione.

Credo in De-
um Patrem o-
mnipotentem, cre-
atorem cæli & ter-
re.

Quid hoc sibi vult?
Responsio.

Credo, quod
Deus creauit me,
vna cum omnibus
creaturis ; Quod
cor

ΣΥΜΒΟΛΟΝ ΤΟ Α΄

ποστολικόν :

καθ' ὡς αὐτὸ οἰκο-
δεασότης τοῖς οἰκεί-
οις αὐτοῦ ἀπολέσεται
προτιθένα ἰφείλη.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩ-
ΤΟΝ ΠΕΡΙ ΤΗΣ

κτίσεως.

Πιστεύω εἰς θεὸν πα-
τέρα παντοκρά-
τορα, ποιητὴν οὐρανοῦ
καὶ γῆς.

τί τοῦτο ἐστὶ ;

ἀπόκρισις.

Πιστεύω, τὸν θε-
ὸν ἐμὲ σὺν πᾶσι κτί-
σμασιν

האמונת המשותפת
המשותפת
לומר אותה הב
הפעל בית את
ביתו לפני :

החלק הראשון
על בריאה :

אני מאמין ב
אלהים
שמי הבורא
השמים וה
הארץ :

מה זה הוא ;
מענה :

אני מאמין ב
אלהים
שמי הבורא
השמים וה
הארץ :

Leib vnd Seel/au-
gen / Ohren / vnd
alle Glieder / ver-
nunfft vnd alle sin-
ne gegeben hat /
vnd noch erhelt /
Dazu Kleider vnd
Schuch / essen vnd
trincken / haus vnd
hoff / Weib vnd
kind / acker / Viehe /
vnd alle güter / mit
aller notdurfft vñ
nahrung des leibes
vnd Lebens reich-
lich vnd teglich ver-
sorget / Wider alle
fehrligheit beschir-
met / vnd fur allem
übel behütet vnd
bewart. Vnd das
alles aus lauter Be-
terlicher Göttlich-
er güte vnd barm-
herzigkeit / on alle
mein verdienst vnd
wir-

corpus & animā,
oculos, aures &
omnia membra, ra-
tionem & omnes
sensus mihi dedit,
& adhuc sustentat;
Adhæc quod ves-
tes & calceos, ci-
bum ac potum, do-
mum, vxorem, li-
beros, agros, iu-
menta & omnia
bona, cum omni-
bus vitæ necessa-
rijs copiose & quo-
tidie largitur; Me-
contra omnia periz-
cula protegit, & ab
omnib. malis libe-
rat & custodit; Et
hæc omnia ex me-
ra sua paterna &
diuina bonitate &
misericordia, sine
vllis meis meritis
aut vlla dignitate.
Pro

ὁμοίαν κεντικέναι: ἔ
 δεδωκέναι μοι τὸ τὸ
 σῶμά τε ἔτι τὴν ψυ-
 χὴν, τὰς τε ὀφθαλ-
 μὰς, τὰ ὠτα καὶ πάντα
 τὰ ἄλλα μέλη, τὸν
 τε λόγον καὶ πάσας
 ἀσθενείας: καὶ ταύ-
 ται ἐπὶ διαφυλάτ-
 τειν αὐτὸν: ἔχορη-
 γεῖν ὡς ἐπι καθεκά-
 στω πλεονεξίας ἰατά-
 ρια τε καὶ ὑποδήμα-
 τα, βρώσιν καὶ πό-
 σιν, οἶκον καὶ χώρον,
 γυναικαὶ καὶ τέκνα,
 ἄγρον, κτήνη καὶ
 ὑπάρχοντα πάντα,
 ζωὴν πᾶσιν ἀναγκαί-
 οισ τε καὶ διατρο-
 φῇ τῶ σώματι καὶ
 βίῃ: καὶ πεισκέπα-
 ζειν ἐμὲ κατὰ κινδύ-
 νων πάντων, καὶ ἀπὸ
 θανάτων ἀπάντων δια-
 σώζειν καὶ διατηρεῖν:

יחד עם כָּל
 נְבִרָאם וְלִי אֵינִי
 גּוֹף וְנֶפֶשׁ עֵינַיִם
 וְאָזְנוֹת וְכָל
 נְתַחִים שִׁכְלִי וְכָל
 חוּשֵׁים נָתַן וְעוֹד
 סוּמְךָ וְגַם שְׂמֵלוֹת
 וְנַעֲלוֹת אֶכְלֶנּוּ
 וּמִשְׁתַּחֲוִי בֵּית
 וְחֵצֵר אֲשֶׁר־תִּבְנֶה
 וּבְנֵי־שָׂדֶה וְ
 וּמִקְנֶה וְכָל־הוֹן
 עִם כָּל־צָרְךָ
 לְגוֹף וְחַיִּים בְּשֶׁבַע
 יוֹם יוֹם לִי
 חוֹנֵן וּמְכַלֵּךְ
 צוֹנֵן וּמְכַלֵּךְ־רַעֲיָה
 נוֹצֵר וְשׁוֹמֵר אֹתִי
 וְכָל־אֱלֹהֵי חַנּוּם
 מְרוֹב רַחֲמֵי־וַח
 וְחַסְדֵי־קֶצֶב וְאֵל
 כְּלִי

wirdigkeit. Des al-
les ich im zu dan-
cken vnd zu loben/
vnd dafur zu diene
vnd gehorsam zu
sein schuldig bin.
Das ist gewislich
war.

Der ander Artie-
ckel von der Er-
lösung.

Wd an Ihe-
sum Chri-
stum seinen eini-
gen Son vnsern
Herrn/der em-
pfangen ist von
dem heiligē Gei-
ste/ geboren von
der Jungfrawē
Maria/ gelitten
vnter

Pro quibus omni-
bus illi gratias ages-
re, pleno ore laus-
dem tribuere, ins-
feruire, obsequi
merito debeo.
Hoc certissime ve-
rum est.

A R T I C V-
lus secundus de
Redemptione.

ET in IESVM
CHRISTVM
Filium eius vni-
cum Dominum
nostrum, Qui con-
ceptus est de Spi-
ritu Sancto, na-
tus ex Maria
virgine, Passus
sub Pontio Pi-
lato,

καὶ ταῦτα πάντα ἐκ
 μόνης πατρικῆς ἔθει-
 ας ἀγαθωσύης καὶ
 ἐλεημοσιώης, ἀνε-
 ἔμῳ ὁποῖων ἐργῶν
 ἔαξίας. Ἀνθ' ὧν μὲν
 πάντων χάριν ἔχειν
 αὐτῷ, καὶ ἐπαμνεῖν καὶ
 λατρεύειν, ἔπειτα
 χεῖν ὀφειλέτης εἰμι. Ἐ-
 ταῦτα ὅτι πιστάτα
 ἔχει ἔτις.

ΜΕΡΟΣ Τὸ ΔΕΥ-
 ΤΕΡΟΝ περὶ τῆς διπο-
 λυτρώσεως.

καὶ εἰσησοῦν Χρι-
 στὸν υἱὸν αὐτῆς μονογενῆ,
 κύριον ἡμῶν, συλλη-
 φθέντα ἐκ πνεύμα-
 τος ἁγίου, τεχθέντα ἐκ
 Μαρίας ἑ παρθένου,
 παθόντα ὑπὸ Που-
 λίου Πιλάτου, σταυ-
 ρωθέντα, θανόντα,
 καὶ

בְּלִי זְכוּתִי וּבְלִי
 יִקְרִי : אֲשֶׁר ת
 תַּחְתִּיהֶם אֲנִי ח
 חֹב לַהוֹדוֹת לוֹ
 וְלִהְלִלְהוּ וְלַעֲב
 וְלַעֲבֹדוֹ וְלִהְצִיֵּן
 אֵלָיו : נֶאֱמַן מ
 מֵאֵמֶר הַיּוֹר :

הַחֵלֶק הַשֵּׁנִי עַל-
 פְּדוּת :

וּבִישׁוּעַ מְשִׁיחַ ב
 בְּנוֹ יְחִיד אֲדֹנָינוּ
 אֲשֶׁר הָרָה מֵר
 מְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ וּנ
 וְנוֹלַד מִמָּרִים
 הָעֵלְמוֹת וְסֵבֵל
 תַּחַת פּוֹנְטִיוֹס פ
 פִּילָטוֹס נֶצְלַב מ
 מֵר

unter Pontio Pi-
lato / gekreuzi-
get / gestorben /
vñ begraben / ni-
dergefahren zur
Hellen / am drit-
ten tage aufer-
standen von den
Toten / auffge-
fare gen Himmel /
sitzend zu der re-
chte Gottes des
almachtigē Va-
ters / von dannē
er komen wird
zu richten die Le-
bendigē vnd die
Toten.

Was ist das?
Antwort.

Ich glaube / das
Ihesus Christus
war

*lato, crucifixus,
mortuus, & se-
pultus, descendit
ad inferna, tertia
die resurrexit à
mortuis, ascendit
ad cælos, sedet ad
dexteram DEI
Patris omnipo-
tentis, Inde ven-
turus est iudica-
re viuos & mor-
tuos.*

Quid hoc sibi vult?
Responsio.

Credo, quòd
I E S V S Christus
verus

καὶ ταφέντα, κατελ-
θόντα εἰς ἄδϛ, τῆ τρί-
τη ἡμέρα ἀναστάντα
ἐκ νεκρῶν, ἀνελ-
θόντα εἰς οὐρανὸς,
καθήμενον ἐν δε-
ξιᾷ τοῦ πατρὸς παν-
τοκράτορος, ὃθεν
μέλλει ἔρχεσθαι κρι-
ναὶ ζῶντας καὶ νε-
κρούς.

τί τοῦτό ἐστι;

ἀποκρισίς.

ΠΙΣΤΕΥΩ, Τὸν ΙΗ-
ΣΟΥΝ ΧΡΙΣΤΟΝ
Τὸν

מֵת וְנִקְבַּר וַיָּרָד
לְאֶדְמָת מַלְאָכִים
וְנִבְּרָה הַשְּׁלִישִׁי
קָם מֵאֶרֶץ
הַמֵּתִים וַעֲלֶה
לְשָׁמַיִם וַיֵּשֶׁב
בְּיָמִין אֱלֹהִים
וְיָצֵא שָׂרֵי מַשְׁמַיִם
וְיָבִיא לְשִׁפְטָא
אֶת־חַיִּים וְנֹתֵמִים :

מֵה זֶה הוּא :

מַעֲנֶה :

אֲנִי מֵאֱמִין בִּי
יֵשׁוּעַ מְשִׁיחַ
נָא

warhafftiger Gott
vom Vater in e-
wigkeit geboren /
vnd auch warhaff-
tiger Mensch von
der Jungfrauen
Maria geborē / sey
mein HERR / der
mich verlornē vnd
verdampfen Men-
schen erlöset hat / er
worbē / vnd gewon-
nen von allen sün-
den / vom Tod / vnd
von der gewalt des
Teuffels / nicht mit
Golde oder silber /
Sondern mit sei-
nen heiligē thewrē
Blut / vnd mit sei-
nem vnschuldigen
leiden vnd sterben /
Aluff das ich sein ei-
gen sey / vnd in sei-
nem reich vnter jm
lebe / vñ jm diene in
ewi

verus Deus à Pa-
tre ante saecula ge-
nitus, idemq; ve-
rus homo natus ex
Maria virgine, sit
meus Dominus,
qui me perditum
& damnatum ho-
minem redemit, &
ab omnibus pec-
catis, à morte, à
potestate Satanæ
liberauit, non qui-
dem auro & ar-
gento, Sed suo
sancto ac precioso
sanguine, suaque
immerita passio-
ne & morte: Vt
ego essem proprie
suus, & in suo
regno sub ipso vi-
uerem, ac libera-
liter seruirem, in
perpetua iusticia
& innocentia, per-
inde

τὸν ἀληθῆ θεὸν ἐκ
 πατρὸς πατρὶν
 αἰῶνων γεννηθέντα, ἔ
 τ' ἀληθῆ ἄμα ἄνθρω-
 πον ἐκ τῆς μαρίας
 τῆς ἀειπαρθένου ἐν
 τῷ αἰῶνι τεχθέντα,
 κύριον ἐμοῦ εἶναι, ὅς
 ἐμὲ ἀπολωλότα καὶ
 κατεγνωσμένον ἄν-
 θρωπον ἀπελύτρω-
 σε, καὶ ἐξέῤῃσατο ἀπὸ
 πασῶν ἁμαρτιῶν,
 ἀπὸ θανάτου καὶ
 ἀπὸ τῆς τυραννίδος
 τοῦ διαβόλου, ἔμην
 χευσίῳ ἢ δέγχεϊ,
 ἀλλὰ ἀγίῳ ἢ τιμίῳ
 ἅματι αὐτοῦ ἔανα-
 τίῳ παθήματι ἠδὲ θά-
 νατῳ αὐτοῦ: ἵνα αὐτὸς
 ἴδῃ τὸ γίνωμαι ἐγὼ, καὶ
 ἐν τῇ αὐτοῦ βασιλείᾳ
 ὑπὸ αὐτὸν ἀείγω, ἔ
 αὐτῷ δαλεύω ἐν αἰ-
 δίῳ

נֶאֱמַן אֵל מֵאֵב
 מְעוֹלָם נוֹלָד וְגַם
 נֶאֱמַן אֱנוֹשׁ מֵעַ
 מְעַלְמֵי מְרִים
 נוֹלָד אֲדֹנָי הוּא
 אֲשֶׁר אֹתִי בֶן א
 אֲבִדוֹן וְעַנְשׁ וּנ
 פָּדוֹן וּמְכַל —
 חֲטָאוֹת מִמּוֹת
 וּמִיַּד הַשָּׂדֶה הַצִּיְלוֹנִי
 אֵין בְּזָהָב אִו ב
 כִּכְסֵף כִּי א
 בְּקָדוֹשׁ וְיָקָר ר
 דָּמוֹ וּבְנֵקִי יִסוּרוֹ
 וּמוֹתוֹ לְהִיּוֹתִי סג
 סגִּלְתוֹ וּלְחִיּוֹתִי ב
 בְּמַלְכוּתוֹ תַּחְתָּיו
 וְלַעֲבָדָהּוּ בְּצַדִּיקָה
 וּבְנֵקִיוֹן וּבְתַשׁוּעָה
 לְעוֹלָם כִּמ

C 3 . . . כמו

ewiger Gerechtig-
keit/ vnschuld vnd
seligkeit/ gleich wie
er ist auferstanden
vom Tode / lebet
vnd regieret in e-
wigkeit/ Das ist ge-
wislich war.

Der dritte Artickel
von der Hei-
ligung.

Ich glaube an
den Heiligen
Geist / eine hei-
lige Christliche
Kirche / die ge-
meine der Heili-
gen/ Vergebung
der Sünden /
auferstehung
des Fleisches /
vnd ein ewiges
Leben / Amen.

Was

inde ac ipse à mort-
te surrexit, viuit
& regnat in æter-
num. Hoc certis-
sime verum est.

A R T I C V
lus Tertius de san-
ctificatione.

Credo in Spi-
ritum San-
ctum, sanctam
Ecclesiam Catho-
licam, sanctorum
communem, re-
missionem pecca-
torum, carnis re-
surrectionem, &
vitam æternam:
Amen.

Quid

διω διηγοσωνη, ἀγα-
 κία ἔ εὐδαιμονία,
 ὡσεὶ καὶ αὐτὸς ἐκ
 θανάτου ἀνέστη, ζῆ
 καὶ βασιλεύει εἰς ἀω-
 νας: καὶ πάντα
 ὅτι πιστάτα οὕτως
 ἔχθ.

ΜΕΡΟΣ ΤΟ
 τρίτον
 περὶ τοῦ ἀγιασμοῦ.

Πιστεύω εἰς πνεύ-
 μα ἅγιον, ἁγίαν ἐκ-
 κλησίαν καθολικὴν,
 ἁγίων κοινωνίαν, ἀ-
 φεσιν ἁμαρτιῶν,
 σαρκὸς ἀνάστασιν,
 καὶ ζωὴν αἰώνιον: Ἀ-
 μὴν.

כְּמוֹהוּ קָם מִמּוֹת
 חַיִּים וּמֵוֹלֶךְ ל
 לְעוֹלָם : נֶאֱמַן
 מֵאֵמֶר הַיּוֹר :

הַחֶלֶק הַשְּׁלִישִׁי
 עַל-הַקֹּדֶשׁ :

אֲנִי מֵאֲמִין בְּ
 רוּחַ הַקֹּדֶשׁ א
 אֶת-קְדוֹשׁ קָהֵל
 הַכָּלוּל הַחֲבֵרֵת ה
 הַקְדוֹשִׁים אֶת-
 סְלִיחַת חַטָּאִים
 אֶת-הַתְּקוּמָה
 הַבְּשָׂר וְאֶת-
 חַיֵּי עוֹלָמִים א
 אֲמֵן :

C 4 מֵה

Was ist das?

Antwort.

Ich glaube /
das ich nicht aus
eigener vernunft
noch krafft an Ihe-
sum Christum mei-
nen HErrn glau-
ben oder zu im ko-
mē kan / Sondern
der heiligen Geist
hat mich durchs
Euangelion beruf-
fen / mit seinen ga-
ben erleuchtet / im
rechten Glaubē ge-
heiliget vnd erhal-
ten / Gleich wie er
die ganze Christen-
heit auff Erden be-
rufft / samlet / er-
leucht / heiliget / vñ
bey Ihesu Christo
erhelt im rechten
einigen Glauben /
In

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Credo me pro-
prijs rationis meæ
viribus I E S V
C H R I S T O Do-
mino meo fidere
aut ad eum acce-
dere nullo modo
posse: Sed Spi-
ritus Sanctus per
Euangelium me
vocauit, suis do-
nis illuminauit, re-
cta fide sanctifica-
uit & conserua-
uit: Quemad-
modum solet to-
tam Ecclesiam in
terra vocare, con-
gregare, illumina-
re, sanctificare, &
in I E S V Christo
per rectam vnicā
fidem conseruare:
In

τί τοῦτο ἐστίν

ἀπόκρισις.

Πιστεύω, ἐμὲ ἕκ
του ἑμῶς λόγου ἢ δυ-
νάμεως εἰς τὸν Ἰησοῦν
Χριστὸν τὸν κύριόν ἐ-
μας πιστεύειν ἢ πρὸς
αὐτὸν παραγίνεσθαι
ἔχοντίον τε εἶναι: ἀλ-
λὰ τὸ μὴ πνεῦμα
τὸ ἅγιον ἐμὲ διὰ τὸ
εὐαγγελίον καλέσαι,
ταῖς αὐτοῦ δωρεαῖς
φωτίσαι, ἐν ἰθείᾳ
πίσει ἀγιάσαι καὶ
δικαιώσαι: καθά-
περ ὅλλει τὴν ἐκκλη-
σίαν ἐν τῇ οἰκουμένη
καλεῖ συναθροίζει,
φωτίζει, ἀγιάζει,
καὶ τῷ Ἰησοῦ Χρι-
στῷ συνέχει ἐν μιᾷ
ἰθείᾳ πίσει: ἐν ἣ-

πινι

מה זה הוא :

מענה :

אני מאמין כי—
לא ביד השכל
אשר לי או ב
בנחי אומר ל
להאמין בישוע מ
משיח אדני או
לכוא אליו כי
אם הרוח הקדש
בבשורה קראני ו
ובמתנותיו האירני
ובישרה אמונה
הקדושי שני ושמרני
כאשר ארת כל
מקהל קדושים
על פני כל הארץ
קורא הוא מאסף
מאיר מקדיש וב

וכי C 5

In welcher Chris-
tenheit er mir vnd
allen gleybigen te-
glich alle Sünde
reichlich vergibt /
vnd am Jüngsten
tage mich vnd alle
Todten aufferwe-
cken wird / vnd mir
sampt allen Gley-
bigen in Christo
ein ewiges Leben
geben wird / Das
ist gewislich war.

Das

In qua Ecclesia
mihi & omnibus
Christianis omnia
peccata quotidie
benigne remittit,
& nos omnes in
extremo die à
morte suscitabit,
mihi & omnibus
in Christum crea-
dentibus vitam æ-
ternam daturus.
Hoc certissime ve-
rum est.

QVO

τινι ἐκκλησίᾳ ἐμοί
τε καὶ πᾶσι πνεύ-
σαι καὶ θεοκάλω πά-
σας ἀμαρτίας ἀφθό-
νως ἀφίησι: καὶ ἐν
ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ ἐμὲ
καὶ πάντας τεθνεώ-
τας ἀπὸ θανάτου
ἐγερῆ, καὶ ἐμοὶ συν-
πᾶσιν εἰς ΧΡΙΣΤὸν
πιστεύσαι ζωὴν αἰ-
ώνιον δώσῃ: καὶ
πάντα ὅτι πιστότατα
ἔγγραφα ἔχῃ.

ἐσχῆ

ובישרה ויחידו
אמונה שומר
אשר מקהלו בו
לכל חטאתי ו
ולעונות כר
מאמינים יום
יום בעשר סו
סולח הולך וכ
ובאחרית העולם
אותי ואת כר
מתים יקים ולי
יחר עם כר
מאמינים במשיח
ארת חיי עול
עולמים יתן:
נאמן מאמר ה
חיה:

תפ

Das Vater
vns / wie ein
Hausvater dassel-
bige seinem Gesin-
de auff's einfeltis-
gest fürhalten
sol.

Vater vns /
der du bist im
Himmel.

Was ist das?

Antwort.

Gott wil damit
vns locken / das wir
glauben sollen / er
sey vns rechter
Vater / vnd wir
seine rechte Kin-
der / Auff das wir
getrost vnd mit al-
ler zuuersicht in bit-
ten sollen / wie die
lieben Kinder iren
lieben Vater.

Die

QVO PA-
CTO PÆDA-
gogi suos pueros
orationem Domi-
nicam simplicissi-
me docere de-
beant.

Pater noster,
qui es in cœlis.

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Deus amanter
nos hac præfatium-
cula inuitat, vt ve-
re credamus, eum
nostrum verū Pa-
trem, nosque eius
veros filios esse, vt
eo cōfidentius ple-
na fiducia oremus,
quēadmodum vi-
demus liberos cer-
ta fiducia aliquid à
parentibus rogare.

Prima

ΕΥΧΗ Η ΚΤ -
ερακή,

καθάως αὐτὸν οἰκο-
δεασότης τοῖς οἰκεί-
οις αὐτοῦ ἀπολάσσειται
ὡς οὐκ ἔδειξεν ὀφείλει.

Πάτερ ἡμῶν, ὁ ἐν
τοῖς ἔθρονοις.

τί τοῦτο ἐστὶ;
ἀπόκρισις.

ὁ θεὸς ἵπτα ἡ-
μας τοῖς δεσιν ἐθέλει,
ἵνα πνεύματι, αὐτὸν
γνήσιον ἡμῶν πατέρα,
καὶ ἡμᾶς γνήσιος αὐτοῦ
παῖδας εἶναι: ἵνα μὴ
δαρσας καὶ πλερο-
φορίας αὐτὸν ἵπτι-
καλῶμεν, ὡς καὶ ἀ-
γάπη τοῖ παῖδες τὸν
ἀγαπητὸν αὐτοῦ πα-
τέρα.

ἀγι-

תפלה המשיח

טאָשר ילמג א
אזתה הנעל בית
אך — ביתו ל
לפתי :

אבינו שבשמים :

מה זה הוא :
מענה :

רוצה אלהים ביה
לפתור אזתנו
להאמינו כי הוא
אמת אבינו ו
נאמתנו אמת
בניו למען לבטח
ונאמונה נתפלל
אליו כאשר ה
הידידים הבנים
אל ידיו אביהם :

המש

Die Erste
Bitte.

Geheiliget wer-
de dein Name.

Was ist das?
Antwort.

Gottes Name
ist zwar an ihm selbst
Heilig / Aber wir
bitten in diesem
Gebet / das er bey
uns auch Heilig
werde.

Wie geschichte
das?

Antwort.

Wo das Wort
Gottes lauter vnd
rein gelehret wird /
vnd wir auch Hei-
lig als die Kinder
Gottes darnach le-
ben /

PRIMA PE-
TITIO.

*Sanctificetur
nomen tuum.*

Quid hoc sibi vult?
Responsio.

Nomen Dei
per se quidem sanc-
ctum est: Verum
nos oramus hac
petitione, vt apud
nos quoque sanc-
tificetur.

Qua ratione fit
istud?

Responsio.

Cum verbum
Dei pure & syn-
cere docetur, &
nos secundum il-
lud, vt filios Dei
debet, pie viuimus,

ΑΙΤΗΣΙΣ Η

πρώτη.

ἀγιασθήτω τὸ ὄνομα
σου:

τί τοῦτο ἐστὶ;

διόκεισιν.

τὸ τοῦ θεοῦ ὄνομα
ἐφ' ἑαυτῷ μὲν
ἅγιον ὑπάρχει: ἀλλὰ
ἡμεῖς ἐυχόμεθα ἐν ταύτῃ τῇ περὶ
δοχῇ, ὡς καὶ παρὰ
ἡμῖν ἀγιασθῆ-
ναι:

πῶς τοῦτο γίνεται;

διόκεισιν.

εἰ ὁ λόγος τοῦ
θεοῦ ἀκινδύλως καὶ
ἐπιμενῶς διδάσκει-
ται, ἔφημεῖς ἀγίως ὡς
τοῦ θεοῦ παῖδες καὶ
τὸν

הַמְשָׁלֵךְ הַרְא

: הַרְא שׁוֹנֵךְ

: יְקֹדֵשׁ שְׁמֶךָ

: מַה זֶה הוּא

: מַעֲנֵה

הַשֵּׁם אֱלֹהִים ה

הוּא אֱלֹהִים הַיּוֹד

קְדוֹשׁ אֲבֵר מֵת

מִתְפַּלְלִים אֲנַחְנוּ

בְּתַפְלֵךְ הוּא אֵל

לְהַקְדֹּשׁ אֱלֹהִים

: אֲצִלְנוּ

: אֵיךְ הוּא נֶאֱשֶׂה

: מַעֲנֵךְ

אֵם דְּבַר אֱלֹהִים

הוּא וְצָרוּף יִלְמְדוּ

נֶאֱנַחְנוּ קְדוֹשִׁים

טְבִי אֱלֹהִים נְחִיה

אֲצִי

ben/ Des hilff vns
lieber Vater im
Himmel. Wer aber
anders Leret vnd
Lebet / denn das
Wort Gottes le-
ret / der entheiliget
vnter vns den Na-
men Gottes. Da
behüt vns für Him-
lischer Vater.

Die ander
Bitte.

Dein Reich
kome.

Was ist das?

Antwort.

Gottes Reich
komet wol on vn-
ser Gebet von jm
selbs/ Aber wir bit-
ten in diesem gebet/
das es auch zu vns
kome.

Wie

mus. In quo adiua
ua nos mi Pater,
qui es in coelis.
Qui vero aliter do-
cet vel viuit, quam
verbum Dei doz-
cet, ille nomē Dei
inter nos prophaz-
nat. Ne autem hoc
accidat, tu prouide
mi pater coelestis.

SECVNDA
PETITIO.

*Adueniat re-
gnum tuum.*

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Regnum Dei
venit etiam per se
sine nostra oratio-
ne: Sed petimus
hac precatatione, vt
ad nos quoq; per-
ueniat.

Qua

τὸν αὐτὸν Διάλογον :
 ἐν ᾧ ἡμῖν αἰ ἐν ἔρα-
 νοῖς ἀν πατέρ βοήθη .
 Ὅστις ἢ ἄλλως διδά-
 σκη καὶ Διάλογον , ἢ ὁ
 λόγος τοῦ Θεοῦ δι-
 δασκη , ἔστι ἐν ἡ-
 μῖν ἔ Θεοῦ τὸ ὄνομα
 ἀνεροῖ : ἀφ' ὧν Διά-
 σωζε ἡμᾶς οὐρανό
 πατέρ .

Αἴτησις ἡ
 δεύτερα .
 ἐλθετω ἡ βασιλεία
 σου .

τί τοῦτο ἐστὶ ;
 ἀποκρίσις .

Ἡ βασιλεία τοῦ
 Θεοῦ καὶ ἀφ' ἑαυτῆς
 χωρὶς ἡμετέρας αἰτή-
 σεως ἔρχεται : ἀλλὰ
 ἡμεῖς αὐτοῦ μὲν ἐν
 ταύτῃ τῇ προσευχῇ ,
 ἵνα καὶ πρὸς ἡμᾶς
 ἔρχῃ αὐτή .

πῶς

עליו אשר בו ע
 עזרנו האב שב
 שבשמים : אך כל
 המלמד וחי אח
 אחרת משלמד
 נבר יהודה ההוא
 מחלל פינותינו ה
 השם יהודה : מ
 מאשר שמרנו ה
 האב שבשמים :
 המשאלה השנית :
 תבוא מלכותך :
 מה זה הוא :
 מענה :
 המלכות אלהים
 היא באה נדבך
 בלי תפלתנו אבל
 אנחנו מתפללים
 בתקנה הזאת ל
 לבוא גם אלינו :
 אך

D

Wie geschicht
das?

Antwort.

Wenn der
Himlische Vater
vns seinen heiligen
Geist gibe / das
wir seinem heiligen
Wort durch seine
gnade glauben / vñ
Göttlich leben / hie
zeitlich / vnd dort
ewiglich.

Die dritte
Bitte.

Dein wille
geschehe / wie im
himmel / also auch
auff Erden.

Was ist das?
Antwort.

Gott

Qua ratione fit
istud?

Responsio.

Cum Pater coe-
lestis dat nobis su-
um sanctum Spi-
ritum, vt suo fan-
cto verbo per su-
am gratiam creda-
mus, ac pie hic
temporalem, illic
æternam vitam ac-
gamus.

TERTIA
PETITIO.

*Fiat voluntas
tua sicut in caelo
& in terra.*

Quid hoc sibi vult?
Responsio.

Bona

πῶς τοῦτο γίνεται ;

ἀπόκρισις.

ὅταν ὁ ἕρῳαυⲓⲥ
πατήρ ἔ πνεῦμα αὐ-
τοῦ ἔ ἅγιον ἡμῶν δι-
δωσι , ὡς διὰ τῆς
χάριτⲓⲥ αὐτῆς τῶν
λόγων αὐτῆς πνεύω-
μα , καὶ εὐσεβέως
ἀσέγαμα , ἐνθάδε
μὲν κατὰ γρόνον , ἐκεῖ
ἔ εις οὐ ἀώνας.

Αἴτησις ἡ
τρίτη ,

ἀρηθῆτω ἔ θε-
λημά σα , ὡς ἐν οὐ-
ρανῶ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς.

τί τοῦτο ἐστὶ ;

ἀπόκρισις.

Τὸ

אין כעשור ה

היה :

מענה :

אם האב שב

שבשמים יתן ל

לנו את רוחו

הקדש להאמינו

לדברו מחסדו ול

וללכת בקדש פ

פה בחרל ושמ

לעולם :

המשאלה הש

השלושית :

יעשור רצונה כ

כבשמים ובא

ובברץ :

מה זה הוה :

מענה :

D 2 הטוב

Gottes guter
gnediger wille ge-
schicht wol on vn-
ser Gebet / Aber
wir bitten in die-
sem Gebet / das er
auch bey vns ge-
schehe.

Wie geschicht
das ?

Antwort.

Wenn Gott
allen bösen Rath
vnd willen bricht
vñ hindert / so vns
den Namen Got-
tes nicht Heiligen /
vnd sein reich nicht
komen lassen wol-
len / Als da ist des
Teuffels / der welt /
vnd vnsers Flei-
sches wille / Son-
dern stercket vnd
be-

Bona ac mise-
ricors Dei volun-
tas fit quoq; sine
nostra oratione :
Sed rogamus hac
petitione, vt etiam
fiat apud nos in
cordibus nostris.

Qua ratione fit
istud ?

Responsio.

Cum DEVS
frangit ac impedit
omne malum cō-
siliū & volūtātē,
quæ nobis nomen
Dei non sanctifi-
cent, regnumq; ei-
us ad nos perueni-
re non sinant, vt
est diabolus, mun-
di & carnis nostræ
voluntas : Deinde
cum confortat &
con-

Τὸ τοῦ Θεοῦ θε-
λημα ἢ χρησὸν καὶ
πολυέλεον ἴππιτε-
λείται καὶ αὐτὸ τῶν
ἡμῶν αἰτήσεων : ἀλλὰ
εὐχόμεθα ἐν ταύτη
τῇ περιστάσει, ὥστε
καὶ αὐτὸ ἐν ἡμῖν
γινέσθαι.

πῶς τοῦτο γίνεται ;
ἀποκρισις.

ὅτε ὁ Θεὸς Δια-
κόπῃς ἢ καλύψῃ πᾶ-
σαν τὴν πονηρὰν βε-
βηλὴν ἢ φέλησιν, ἀπι-
νες ἡμῖν μήτε ἔξ Θεοῦ
τοῦνομα ἀγιάζεσθαι
μήτε τὴν αὐτῆ βασι-
λείαν πρὸς ἡμᾶς ἐλ-
θεῖν ὅτι εἰσὶ : οἷον
ἢ ἔξ Διαβόλου καὶ ἔξ
κόσμου καὶ τῆς σαρ-
κὸς ἡμετέρας βου-
λημά-

הטוב וחסיד רצון
אלהים יעשה גם
בלי תפלתנו א
אבל אנחנו מ
מתפללים בזאת
תחנה למען גם
אלינו יעשו :

איך נאשה היה :
מענה :

אם אלהים את-
כל דעה עצור
ורצון ינתץ ועצר
אשר לא מניחות
בן לנו להקדש
השם יהנה ולבוא
מלכותו אלינו כ
כמו רצון השד ו
והתבל והבשרנו
אבל מחוקנו ו
ושו

behelt vns feste in
seinem Wort vnd
Glauben / bis an
vnsere ende. Das
ist sein gnediger gu-
ter wille.

Die vierde
Bitte.

Vnser teglich
Brod gib vns
heute.

Was ist das?
Antwort.

Gott gibt te-
glich Brod / auch
wol on vnser Bit-
te / allen Bösen
Menschen / Aber
wir bitten in die-
sem Gebet / das er
vns erkennen las-
se / vnd mit danck-
sa-

conseruat nos fir-
miter in suo verbo
& fide vsq; ad finē
vitæ nostræ. Hæc
est sua misericors
& bona voluntas,

QVART A
PETITIO.

*Panē nostrum
quotidianū da no-
bis hodie.*

Quid hoc sibi vult?
Responsio.

Deus dat qui-
dem omnibus pa-
nem quotidianū,
quamuis non pe-
tamus, etiam malis
hominibus: Sed
nos precamur hac
petitione, vt co-
gnoscamus hoc, at-
que

λημά' ἐστὶ : ἀλλὰ ὅτε
σερεοῖ καὶ συνέχει ἡ-
μας ἐχυρῶς ἐν τῷ
αὐτοῦ λόγῳ ἔπισθ
εἰς τὸ τέλος ἡμῶν.
τοῦτό ἐστι τὸ εὐσπλαγ
χνον ἔαγαθὸν θέλη-
μα αὐτοῦ.

Αἴτησις ἡ τε-
τάρτη,

Τὸν δέρον ἡμῶν τὸν
ἰσχυριστὸν δὸς ἡμῖν
σήμερον.

τί τοῦτο ἐστὶ ;
ἀπίστευσις.

Παρέχῃ ὁ θεὸς τὸ
μὲν δέρον τὸν ἰσχυ-
ριστὸν, ἔα ἀνδρῶν ἀγθήσε-
ως ἡμετέρας, ἔα πο-
νηροῖς ἀνδράποισι ;
ἀλλὰ δεόμεθα ἐν ἀγ-
θήσῃ ταύτῃ, ἵνα δὲ-
δῶ ἡμῖν, ὅπως γι-
νώσκωμεν τοῦτο,
ἔ

וְשׁוּמְרָנוּ מוֹצְקִים
בְּדַבָּרוֹ וּבְאִמּוֹנָה
עַד הַמּוֹתָנוּ : הַיְהִי
הוּא טוֹב וְחֲסִיד
רְצוֹנוֹ :

הַמְשָׁאֵלֶּה הַרְבֵּה
הַרְבִּיעִית :

אֶת־לַחֲמֵנוּ ת
תְּמִידֵי תֵן לָנוּ הַיּוֹם :

מָה זֶה הוּא :
מַעֲנָה :

נוֹתֵן הָאֵל אֶת־
לֶחֶם תְּמִידֵי בָלוּ
תַּחֲנֻנָּתֵנוּ גַם ל
לְכָל־רְעִים א
אֲנָשִׁים : אֲבָר
אֲנַחְנוּ מִתַּחֲנֻנֵּים
בְּזֵאת תְּפִלָּה
לְמַעַן

sagung empfangen
vnsrer teglich brot.

Was heist den
teglich brot?

Antwort.

Alles was zur
Leibs narung vnd
notdurfft gehöret/
als Essen / Trin-
cken / Kleider /
Schuch / Haus /
Hoff / Acker / Vie-
he / Gelt / Gut /
frome Gemahel /
frome Kinder /
from Gesinde /
frome vnd trewe
Oberherrn / gut
Regiment / gut
Wetter / Friede /
gesundheit / Zucht /
ehre / gute Freun-
de /

que ita panem no-
strum quotidianū
cum gratiarum ac-
tione accipiamus.

Quid autem signi-
ficat panis quo-
tidianus ?

Responsio.

Significat omne,
quod ad vitæ no-
stræ necessitatē ac
sustentationē per-
tinet, veluti cibū,
potum, vestes, cal-
ceos, domum, are-
am, agros, pecudes,
pecuniam, diuiti-
as, probam coniu-
gem, probos libe-
ros, probos seruos,
probum ac fidum
magistratum, bo-
num Reipublicæ
statum, cōmodam
aëris tēperiem, paz-
cem,

καὶ μετὰ εὐχαρι-
σίας παραλαμβάνω
μεν τὸν Ἰησοῦσον
δέτον.

τί δέ ἐστι ὁ δέτος
ὁ Ἰησοῦς;

ἀπὸ κρείσσις.

Πάντα δὴ, ὅσων
μὲν χρεία ἔχομεν
πρὸς τὴν ἑσώμα-
τον διατροφὴν ἢ
τὰλλα ἀναγκαῖα,
οἷον βρῶμα, πόμα,
ἐσθῆς, οἶκος, χῶ-
ρος, ἀγρὸς, κτλ.,
χρήματα, ὑπάρ-
χοντα, σύγγαμμοι
εὐδόκιμοι, εὐδόκιμοι
παῖδες, εὐδόκιμοι οἰ-
κέται, εὐδόκιμοι καὶ
παιδοὶ κυβερνήται, ἀ-
γαθὴ πολιτεία, ἡ ἀέ-

למען ידוע נדע
הזה ובתורה נקח
את לחמנו ת
תמידו :

מה הוא לחם
תמידו :
מענו :

הכל אשר צריך
למסעד הגוף כמו
אכל ומשתה ב
בגדים ונעלור
בית וחצר שדה
ומקנה כסף והון
טובה אשת טובים
בנים טובים עבדים
טובים ונאמנים
פקידים טוב מ
מעמד הממשלה
טוב מזג השמים
שלום ומרפאת מ
מוסר D 5

ρ

de / getrewe Nach-
barn / vnd des glei-
chen,

Die fünffte
Bitte.

Vnd verlasse
vns vnsere schul-
de / Als wir
verlassen vnsern
schuldigen.

Was ist das?
Antwort.

Wir bitten in
diesem Gebet / das
der Vater im Him-
mel nicht ansehen
wolt vnsere Sün-
de / vnd vmb der-
selbigen willen sol-
che

cem, sanitatem, mo-
destiam, honorem,
bonos amicos, fi-
dos vicinos, & id
genus alia,

Q V I N T A
P E T I T I O.

*Et dimitte no-
bis debita nostra,
sicut & nos dimit-
timus debitoribus
nostris.*

Quid hoc sibi vult e
Responsio,

Petimus hac
prece, ne pater coe-
lestis velit specta-
re peccata nostra,
atque ita istorum
remissionē nobis
denegare, quan-
do

ῥῆμα εὐκρασία, εἰρή-
νη, ὑγεία, δρετή,
τιμή, φίλοι ἀγαθοὶ,
πρὸς γείτονες, ἔτα
τοιαῦτα.

Αἴτησις ἡ
πέμπτη,

καὶ ἄφες ἡμῖν
τὰ ὀφλήματα ἡ-
μῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀ-
φίεμεν τοῖς ὀφλέ-
ταις ἡμῶν.

τί τοῦτο ἐστὶ;
ἀποκρίσις,

ἀποῦμεν ἐν ταύ-
τη τῇ περιστάσει, ἵνα
ὁ πατήρ ὁ ἐν ἔρανοῖς
πρὸς τὰς ἡμῶν ἀμαρ-
τίας ἔμῃ ἀποβλέψη
μήτε δι' ἐκείνας ἀτη-
ματα ποιᾷδε ἀπαρ-

νήται

מוסר וכבוד טו
טובים רעים נ
נאמנים שכנים
ודומיהם :

המשאלה החמ
החמישית :

וסלח לנו את
חובותינו כאשר
אנחנו סולחים
לבעלי חובותינו :

מה זה הוא ;
מענה :

מתפללים אנחנו
בהתורה הזאת
למען האב שב
ששמים לנו
יביט עונותינו ו
נלך בעבורי ו
ומאס תפלה הזאת
טי

che Bitte nicht ver-
sagen / Denn wir
sind der keines
werd / das wir Bit-
ten / habens auch
nicht verdienet /
Sondern er wolts
vns alles aus gna-
den geben / denn
wir teglich viel
Sündigen / vnd
wol eitel straffe ver-
dienen / So wollen
wir zwarten wider
umb auch herzlich
vergeben / vnd ger-
ne wolthun / denen
die sich an vns ver-
sündigen.

Die sechste
Bitte.

Vnd füre vns
nicht in versuch-
ung.

Was

doquidem nullis
rebus, quas peti-
mus, digni sumus,
nec quicquā me-
reri possumus: Sed
vt velit nobis sua
gratia largiri om-
nia: quia quotidie
multifariam pec-
camus, & nihil nisi
pœnam meremur,
Tunc nos quidem
vicissim ex corde
condonabimus ijs,
à quibus in nos
peccatum est, illis-
que libenter bene-
faciemus.

SEXTA PE-
TITIO.

*Et ne nos in-
ducas in tentatio-
nem.*

Quid

νῆται (οὐδενὸς γὰρ
 ἐκείνων , ὧν παρὰ
 τοῦ ΘΕΟΥ εὐχο-
 μεθα , ἄξιοι γινόμε-
 θαι) ἀλλὰ ἵνα δωρε-
 αὐ ἡμῖν χαρίζεσθαι
 πάντα ἀξιοῖ . καὶ θε-
 κάστω γὰρ πολλὰ ἐξ-
 αμαρτάνομεν , καὶ ὁ
 δενὸς πολλῶν τῶν τιμω-
 ριῶν ἀξιάμεθα . Τότε
 δὴ καὶ ἡμεῖς ἀνάπα-
 λιν συγχνώσομεν καὶ
 εὖ ποιήσομεν οὐ
 πρὸς ἡμᾶς ἐξήμαρ-
 τητότας .

Αἴτησις ἡ
 ἕκτη ,
 καὶ μὴ εἰσενέγ-
 κης ἡμᾶς εἰς πειρα-
 σμὸν .

כִּי לֹא רָאוּי אֲנִי
 אֲנַחְנוּ לְקַחֵר מִ
 מְאוֹמַר מִכֹּל אֲשֶׁר
 שָׁאַלְנוּ וְלֹא זָכִינוּ
 כִּי אֵם לְמַעַן יִרְצֶה לָנוּ
 לְתֵת לָנוּ הַכֹּל הַנֶּחֱסֵר
 כַּחֲסֵדוֹ : כִּי יוֹם יוֹם רַבִּים
 פְּעָמִים אֲנַחְנוּ הַחֲטָאִים
 וְלֹא מְאוֹמַר מִלְבָּר הַמּוֹסֵר
 זוֹכִים : וְאֲנַחְנוּ גַם כָּכָה
 מִנְּפִשׁוֹתֵינוּ נִסְלַח וְנִיֵּטִיב
 לְכָל חֲטָאִים לָנוּ : הַמְּשַׁאֲלָה
 הַשְּׂשִׁית וְאֵל תִּבְיָאֵנוּ לְנַסְיוֹן :

π

Was ist das?

Antwort.

Gott versucht zwar niemand: Aber wir bitten in diesem Gebet/ das uns Gott wolt behüten vnd erhalten / auff das uns der Teuffel / die Welt / vnd vnser Fleisch nicht betriege vnd verführe in misglauben / verzweuelung / vnd andere grosse schade vñ laster/ Vnd ob wir damit angefochten würden/ das wir doch endlich gewinnen vnd den Sieg behalten.

Die

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Deus quidem neminem tentat: Sed tamen petimus hac petitione, vt ipse nos custodiat & conseruet, ne Satanas, mundus, & caro nostra nobis imponant, et nos à recta fidè ad superstitionē, desperationem, atq; alia grauiā scelera & flagitia seducāt, & vt maxime eiusmodi tentationibus sollicitemur, ne succumbamus, sed vt tandem vincamus ac triumphemus.

Septi-

τί τοῦτο ἐστὶ :

ἀπόκρισις.

ὁ μὲν θεὸς μηδέ-
να πηράζει : Ἀλλὰ
εὐχόμεθα ταύτη τῇ
προσδύχῃ, ἵνα δια-
φυλάτῃ καὶ σώζῃ
θεὸς ἡμᾶς, μήπως ὁ
σατανᾶς, ὁ κόσμος
καὶ ἡ σαρκὶς ἡ ἡμετέρα
ἐξαπατᾷ ἡμᾶς, μήτε
εἰς ἀπιστίαν, ἀπόγνω-
σιν καὶ ἄλλα δεινὰ
ἐγκλήματα καὶ μι-
άσματα ἀπάγῃ : Ἐ-
άν δὲ πηρώμεθα
ταῖς τοῖς, ἵνα ὅμως
τὸ τέλος ἀρυσέ-
ωμεν καὶ ὑπερβα-
πώμεν.

ἀπάντησις

מָה זֶה הוּא :

מַעֲנָה :

לָּמַעַן אֱלֹהִים יִצְוֶה וְיִשְׁמֹר אֶתְנוּ פֶּן הַשָּׂדֵה וְהַתְּבַל וּבְשָׂרֵנוּ וְרִמּוֹנוֹ וְנִשְׂיָאֵנוּ מִמְּאֻמְוָה וּמִבְּטָח אֶל-מֶרֶד וְאַחֲרִים גְּדוּלִים פְּשָׁעִים וְאֵף-אִם נִנְסֶה בָּהֶם בַּקֹּל לְמַעַן אֲנַחְנוּ אַחֲרֵיהֶם נִגְבֵּר וְנַחֲזֵק מִמֶּהם : הַמֶּשֶׁ

Die siebende
Bitte.

Sondern erlöse
uns von dem
übel.

Was ist das?
Antwort.

Wir bitten in
diesem Gebet / als
in der Summa /
das uns der Vater
im Himmel von al-
lerley übel Leibs
vnd Seele / Guts
vnd Ehre erlöse /
vnd zu letzt / wenn
vnsrer stündlein kö-
met / ein seliges en-
de beschere / vnd
mit gnaden von
diesem Jamerthal
zu sich neme in den
Himmel.

Amen.

SEPTIMA
PETITIO.

*Sed libera nos
à malo.*

Quid hoc sibi vult?
Responsio.

Oramus hac
prece tanquã sum-
matim, vt pater
noster, qui in cœlo
est, liberet nos ab
omnibus malis ac
periculis corporis
& animæ, bonorũ
& honorum. Et vt
tandem, cum hora
mortis venerit, fe-
licem vitæ exitum
largiatur, nosque
pro sua gratuita
bonitate ex hac mi-
seriarum valle ad
se in cœlum reci-
piat.

Amen.

ΑΙΤΗΣΙΣ Η
ἐβδόμη:
ἀλλὰ ῥῦσαι ἡ-
μας ἀπὸ τοῦ πο-
νηροῦ.

τί τοῦτο ἐστὶ;
ἀποκρίσις.
ἐυχόμεθα ἐν
τῇδε δεήσει, ὡς ἐν κε-
φαλαίῳ, ἵνα ὁ ἐν ἔ-
θρονοῖς πατήρ ἀπὸ
πάντων τῶν θένων ἔ-
τε σώματι καὶ τῆς
ψυχῆς, κτημάτων
τε καὶ τιμῶν ἀπολύῃ
ἡμᾶς: καὶ τὸ τελού-
ταμον, παύσης τῆς
τοῦ θανάτου ὥρας,
μακάριον τελούτων
χαρίζεται, καὶ με-
χάριται ἐν ταύτης
τῶν ἡθικῶν πάντων
χαράδρας πρὸς αὐ-
τὸν εἰς τὸ ἔθρονον πα-
ραλάβῃ.

הַמְשָׁלָה
הַשְּׁבִיעִיר
אֱלֹהֵי הַצִּיּוֹנִים מִ
מִרְעָה :

מִה זֶה הוּא :
מִעֲנֶה :
מִתְפַּלְלִים אֲנַחְנוּ
בְּהַחֲנֹה הַזֶּה
כְּבִסָּךְ לְמַעַן הָאֵב
שֶׁשָּׁמַיִם יִצְיָלְנוּ
מִכָּל נֹק הַגּוֹף
וְנִפְשׁ הַנֶּכֶס רַכ
וְכְבוֹד וְאַחֲרֵי
כְבוֹד שְׁעִתְנוּ א
אֶת אֲשֶׁרִי סוֹף
חַיִּים יִתֵּן לָנוּ
וְכַחֲסֵהוּ מִיָּד
דְּמַעוֹרָה וְצָרוֹת
אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם י
יִקְחֵנוּ :

Ε
אמן

Amen.

Was ist das?

Antwort.

Das ich sol gewis sein / solche bitte sind dem Vater im Himmel angenem vnd erhöret / Denn er selbs hat vns geboten also zu Beten / vnd verheissen das er vns wil erhören. Amen Amen / das heist / Ja Ja / es sol also geschehen.

Das

AMEN.

Quid hoc sibi vult?

Responsio.

Vt ego sim certus eiusmodi petitiones à patre nostro cœlesti esse acceptas atq; exauditas. Quia ipse nobis mandauit, vt ad istum modum oremus, promissurum esse. Amen Amen, id quod significat, certè, certè, hæc debent ita euenire.

QVO

ΑΜΗΝ.

τί τοῦτο ἐστὶ ;
ἀποκρίσις.

ἵνα ἀσφαλῆς
αἰν εἶλω, πάντας τὰς
αἰτήσεις τῶ ἐν ἔρα
νοῖς πατρὶ προσδέ-
κτους γνέσθαι καὶ
εἰσηκούσθαι, ἀν-
τίς γὰ ἔτιωσ προσεύ-
χεσθαι ἡμᾶς προσέ-
ταξεν, καὶ ὑπέσθη
ἡμῶν εἰσακέσθαι.
ἀμιὺ ἀμιὺ, πῶ-
τέσι ναὶ ναὶ, πῶ-
τα ἔτιω γίνεσθαι ὀ-
φείλη.

2

: אָמֵן

: מָה זֶה הוּא

: מַעֲנֶה

לְמַעַן אָמֵן כִּי

נִצְטָר הָאֵל שֶׁ

שֶׁשָּׁמַיִם אֵל

תְּפִלּוֹת הַיְיָ

וַיִּשְׁמַע אֲתָן : כִּי

הַהוּא אֵל צוֹרֵר

צוֹרֵר אֲתָנוּ לֵה

לְהַתְּפִילָה קוֹצֵת

וְהַבְּטִיחַ לְשִׁמוֹעַ א

אֲתָנוּ : אָמֵן

אָמֵן יְיָ הוּא

אֵל אֲנוּ הוּא

כִּי יַעֲשֶׂה

E 2 כויר

Das Sacra-
ment der heili-
gē Tauffe/wie das
selbige ein Haus-
vater seinem Ge-
sinde auff's einfels-
tigest fürhals-
ten sol.

Zum Ersten.

Was ist die
Tauffe?
Antwort.

Die Tauffe ist
nicht allein schlecht
Wasser/Sondern
sie ist das Wasser
in Gottes Gebot
gefasst / vnd mit
Gottes Wort ver-
bunden.

Welchs ist denn
solch Wort
Gottes?
Antwort.

Da

QVO PA-
CTO PÆDA-
gogi suos pueros
Sacramentum Baz-
ptismi simpliciss-
ime docere de-
beant.

PRIMUM.
Quid est Baptis-
mus?
Responsio.

Baptismus non
est simpliciter a-
qua, quæ sit diuino
mandato inclusa,
& verbo DEI cõ-
prehensa.

Quod est igitur
tale verbum
DEI?
Responsio.

Vbi

ΤΟ ΤΟΥ

ΒΑΠΤΙΣΜΑΤΟΣ

του ἁγίου μυσή-

ριον :

καθώς αὐτὸ οἰκο-
δεασότης τοῖς οἰκέ-
οις αὐτοῦ ἀπολύεται
πρωτὶ γενναί ὀφείλη.

ΠΡΩΤΟΝ.

τί ἐστὶ τὸ βάπτισμα ;
ἀπόκρισις.

Τὸ βάπτισμα
ἐ μόνον ἐστὶν ἀπολουῶ
ὔδαρ, ἀλλὰ τὸ ὔδαρ
ἐν τῷ ἔθει πρῶ-
τεύματι σωφλημ-
μύον, καὶ τῷ τοῦ
θεοῦ λόγῳ συνδεδεσ-
μύον.

ποῖον ἔστι τὸ θεοῦ λό-
γῳ ἐστὶν ;

ἀπόκρισις.

ὅτι

הַבְּרִית

הַטְּבִילָה הַקֹּדֶשׁ
הַקְּרוּשָׁה כְּאֲשֶׁר
יִלְמַד אֶתְּהָ הַבַּעַל
בְּיַת אֶרֶץ בֵּיתוֹ
לְפָתֵי :

רַאשׁוֹנָה :
מָה הִיא הַטְּבִילָה :
מַעֲנָה :

הַטְּבִילָה אֵינָה
הִיא לְבַר מַיִם
כִּי אִם הִיא הַמַּיִם
בְּמַצּוֹר אֱלֹהִים
סְגוּרִים וּבְדַבַּר
אֱלֹהִים תְּפוֹשִׁים :

מִן הַיָּהוּה
דְּבַר יְהוָה :
מַעֲנָה :

אֲשֶׁר 3 E

Da vnser HErr
Christus spricht
Matthæi am lez=
ten.

Gehet hin in
alle Welt/ Leret
alle Heiden/ vnd
Teuffet sie im
Namen des Va=
ters / vnd des
Sons/ vnd des
heiligē Geistes.

Zum andern.

Was gibt oder
nützet die
Taufse?
Antwort.

Sie wircket ver=
gebung der Sün=
den / erlöset vom
Tod vnd Teuffel/
vnd

Vbi Dominus
noster Iesus Chris=
tus dicit Matthæi
vltimo.

*Euntes docete
omnes gentes, ba=
ptisantes eos in no=
mine Patris, &
Fily, & Spiritus
sancti.*

SEC VND VM.

Quid præstat aut
confert Baptis=
mus?

Responsio.

Operatur con=
donationem pec=
catorum, liberat à
morte à diabolo,
&

ὅπου ὁ κύριος
ἡμῶν ἰησοῦς λέγει,
τῷ ἁμαρτωλῷ ἐχά-
τω :

πορευθέντες
μαθητεύσατε πάντα
τὰ ἔθνη, βαπτίζον-
τες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνο-
μα τοῦ πατρὸς, καὶ
τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου
πνεύματος.

ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

τί ἔστι συμφέρει ἢ ὠφε-
λεῖ τὸ βάπτισμα :

ἀποκρίσεις.

ἀπεγράφεται τῶν
ἁμαρτιῶν ἄφεσιν, ἡ
ἐλευθεροῦ ἀπὸ σα-
νάτῃ καὶ διαβόλου,

בְּאִשֶּׁר מְשִׁיחַ אֵר
אֲדַנִּינוּ הוּא א
אֹמֵר בְּפֶרֶק א
אֲחֵרוֹן לְמַתִּי : לְכוּ
לְכֹל-תְּבַר ו
וְלְמִדּוֹ כָּל-גּוֹיִם
וְטַבְּלוּ אֹתָם ב
בְּשֵׁם הָאָב וְהַבֵּן :
וְהָרוּחַ הַקֹּדֶשׁ :

שְׁנִיית :

מַה תִּתֵּן אִו ת
תוֹעִיל הַטְּבִילָה :

מַעֲנֵה :

הִיא עוֹשֶׂה אֶר
טְלִיחַת חַטָּאִים
וְפֹדֶה מִמּוֹת ו
וּמִשָּׁד וְנוֹתְנָה א
אֶת

ε

E 4

vnd gibe die ewige
seligkeit allen / die
es glauben / wie die
wort vnd verheißung
Gottes lauten.

Welche sind solche
wort vnd verheißung
Gottes?

Antwort.

Da vnser HErr
Christus spricht
Marci am letzten /

Wer da glaubet
vnd getaufft
wird / der wird
selig / wer aber
nicht glaubet /
der wird verdampt.

Zum

& donat æternam
beatitudinem omnibus,
qui credunt hoc,
quod verba & promissiones
diuinæ pollicentur.

Quæ sunt illa verba
& promissiones
diuinæ?

Responsio.

Vbi Dominus
noster Iesus Christus
dicit Marci
ultimo:

Qui crediderit
& baptisatus fuerit,
saluus erit:
Qui vero non crediderit,
condemnabitur.

Terz

ἢ συμφέρει σωτη-
ρίαν τῷ αἰώνιον πᾶ-
σι πιστεύουσι, κατὰ τὰ
θεῶν ῥήματα ἢ ἀπαγ-
γελίας.

Τὰ ἢ ῥήματα καὶ
ἀπαγγελίας ἔστι θεῶν
τινὲς εἰσίν;

ἀποκρίσεις.

ὅτι ὁ κύριος
ἡμῶν Χριστὸς λέγει,
τῷ ἔμάρτυρα ὑστάτω:
ὁ πιστεύσας καὶ
βαπτισθῆναι σωθήσε-
ται: ὁ ἢ ἀπισθῆσας
κατακριθήσεται.

אֵלֶּיךָ אֲשֶׁר הִנְצַח
לְכָל מְאֻמִּינִים
כַּאֲשֶׁר דִּבְרִי וְעַ
וְעֵדוּת אֱלֹהִים
יִוְעֲדוּת :

מִהֶם אֵלֶּיךָ
דִּבְרִי וְעֵדוּת
אֱלֹהִים :

מֵעַנְךָ :

אֲשֶׁר מְשִׁיחַ אַתָּה
אֲדִינִי הוּא אַתָּה
אֹמֵר בְּפֶרֶק אַח
אֲחֵרוֹן לְמַרְקוֹס :
כֹּל אֲשֶׁר הֶאֱמִין
וַיִּשַׁע וְכָל אֲשֶׁר
לֹא הֶאֱמִין הוּא
יִתְחַיֵּב :

αἰ-

שְׁלִי E 5

Zum dritten.

Wie kan Wasser
solche grosse ding
thun?

Antwort.

Wasser thut
freilich nicht / Son
dern das Wort
Gottes / so mit vnd
bey dem wasser ist /
vnd der Glaube /
so solchem Wort
Gottes im Wasser
trawet. Denn
one Gottes Wort /
ist das Wasser
schlecht Wasser /
vnd keine Tauffe /
Aber mit dē Wort
Gottes ist es eine
Taufe / das ist / ein
gnadenreich Was
ser des Lebens /
vnd

TERTIVM.

Qui potest aqua
tam magnas res
efficere?

Responsio.

Aqua procul
dubio non efficit,
sed verbum Dei
iuxta aquam & va
na cum aqua, &
fides, quæ tali ver
bo Dei in aqua
credit. Quia aqua
sine verbo Dei est
simpliciter aqua,
& non Baptismus:
Sed si verbū Dei
adiicitur, est Ba
ptismus, hoc est,
salutaris aqua vis
tæ, & lauacrum
rege

ΤΡΙΤΟΝ.

ὡς ἢ δυνάται ὕδωρ
ποσαδὶ ἀπεργά-
ζεσθαι;

ἀποκρίσις.

Τὸ μὲν ὕδωρ οὐ
ποιεῖ δὴ τοῦτο, ἀλ-
λὰ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ,
ὁ μετὰ τοῦ ὕδατος
καὶ παρὰ τῶν αὐτῶν
χρόνων, καὶ ἡ πί-
στις πύττω τῶν λόγων
τοῦ Θεοῦ ἐν τῶν ὕδα-
τι πιστεύουσα, τὸ μὲν
γὰρ ὕδωρ χωρὶς τοῦ
λόγου τοῦ Θεοῦ ἀ-
πλοῦν ὕδωρ, καὶ οὐ
μὴ βάπτισμα ἔστιν·
ἀλλὰ μετὰ τοῦ λόγου
τοῦ Θεοῦ βάπτισμα
τυγχά-

שְׁלוּשׁוֹת :

אֵיךְ יוֹכְלוּ הַמַּיִם
לְאַשׁוֹת אֶת-
דְּבַר הַיְיָ כִּן ג
גְּדוּלָּה :

מַעֲנָה :

אֲמַנָּם הַמַּיִם לֹא
יַעֲשׂוּ הַיְיָ כִּי
אִם דְּבַר יְהוָה
שֶׁהוּא בַּמַּיִם ו
נֶאֱמַנְתָּה אֲשֶׁר ע
עַל-יְדֵי דְבַר
יְהוָה בַּמַּיִם הוּא
בְּוַסְחָתָה : ט
בְּלִי דְבַר יְהוָה
הַמַּיִם הֵם לְבַר
מַיִם וְאֵינָם טְבִילָה
טִי אִם בְּדְבַר י
יְהוָה טְבִילָהּ יֵא
שִׁישׁ

vnd ein Bad der
newen Geburt im
heiligen Geist/ wie
S. Paulus sagt zu
Tito am dritten
Capittel / Durch
das Bad der wi-
dergeburt vnd er-
newerung des hei-
ligen Geistes/ wel-
chen er ausgossen
hat vber vns reich-
lich / durch Ihes-
sum Christum vns-
ern Heiland/auff
das wir durch des-
selben gnade ge-
recht vnd Erben
sein des ewigen Le-
bens nach der hoff-
nung. Das ist ge-
wislich war.

Zum

regenerationis in
Spiritu sancto, si-
cut Paulus ait ad
Titum tertio capi-
te: Sed secundum
suam misericordi-
am saluos nos fecit
per lauacrum re-
generationis ac re-
nouationis Spiritus
sancti, quem
effudit in nos o-
pulenter per Ie-
sum Christum ser-
uatorem nostrum,
vt iustificati illius
gratia haeredes ef-
ficeremur iuxta
spem vitae aeternae.
Indubitatus ser-
mo.

Quar-

τυγχανή, τυτέσι,
 πληρόχαρι ὕδωρ τῆς
 ζωῆς, καὶ λατρεὶν τῆ
 παλιγενεσίας ἐν τῷ
 πνεύματι ἁγίῳ: ὡς-
 ὡς ὁ παῦλⓄ πρὸς
 τὸν Τίτον φησὶ κεφα-
 λάω γ. ἀλλὰ κατὰ
 τὸν αὐτοῦ ἔλεον ἔσω-
 σεν ἡμᾶς διὰ λατρεῖν
 παλιγενεσίας καὶ ἀ-
 νακαμνώσεως πνεύ-
 ματιⓄ ἁγίῳ, ὃ ἐξέ-
 χεεν ἐφ' ἡμᾶς πλε-
 σίας διὰ ἸΗΣΟΥ
 ΧΡΙΣΤΟΥ ὃ σω-
 τῆρⓄ ἡμῶν, ἵνα δι-
 κασωθέντες τῇ ἐκεί-
 νου χάριτι κληρο-
 νόμοι γράμεθα κατὰ
 ἐλπίδα ζωῆς αἰωνίου,
 πιστὸς ὁ λόγⓄ.

שֵׁשׁ מִימֵי מו
 מוֹשְׁעוֹת וְחַיִּים
 וְרַחֲצָה הַתּוֹלְדָה
 הַחֲדָשָׁה בְרוּחַ הַ
 הַקֹּדֶשׁ כַּאֲשֶׁר הַ
 הַקְּדוֹשׁ פְּאוּלוֹס הַ
 הוּא אֹמֵר לְט
 לְטִיטוֹס ג' : בְּעַר
 רַחֲצָה מוֹלְדוֹת שׁ
 שְׁנִית וְחֲדָשָׁה ב
 בְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ אֶת-
 אֲשֶׁר שָׁפְכָה עַל
 עֲלֵינוּ בְּעֶשֶׂר בַּע
 בְּעֶבֶר יֵשׁוּעַ מִשׁ
 מִשִּׁיחַ הַמּוֹשִׁיעֵנו
 לְהַיּוֹתֵנוּ בְּחֶסֶדּוֹ צ
 צְדִיקִים וַיּוֹרְשֵׁי ח
 חַיִּי נְצֻחִים כַּב
 כְּבִטְחָה : נְאֻמָּן
 מֵאֵמֶר הוּא :

רביע

τέ-

Zum vierden.

Was bedeut denn
solch Wasser-
teuffen?

Antwort.

Es bedeut/das
der alte Adam in
vns durch tegliche
New vnd Bus sol
erseufft werden
vnd sterben mit al-
len Sünden vnd
bösen lüsten / vnd
widerumb teglich
eraus komen vnd
aufferstehen ein
newer Mensch /
der in Gerechtig-
keit vnd reinigkei-
t fur Gott ewiglich
Lebe.

Wo

QVARTVM.

Quid significat au-
tem ista in aquam
immersio?

Responsio.

Significat, quod
vetus Adam de-
bet subinde per
mortificationem
ac poenitentiam in
nobis submergi &
extingui cum om-
nibus peccatis
& malis concupis-
centiis, atque rur-
sus quotidie emer-
gere ac resurgere
nouus homo, qui
in sanctitate & ius-
ticia coram Deo
viuat in æternum.

Vbi

Wo stehet das
geschrieben ?

Antwort.

Sanct Paulus
zun Romern am
6. sprichet / Wir
sind sampt Chris-
to/durch die Lau-
ffe begraben in den
Tod / das gleich
wie Christus ist
von den Todten
aufferweckt durch
die herrligkeit des
Vaters / Also sol-
len wir auch in ei-
nem neuen Leben
wandeln.

Das

Vbi hoc scriptum
est ?

Responsio.

Sanctus Paulus
ad Romanos
sexto dicit : Sepul-
ti igitur sumus ve-
na cum Christo
per Baptismum in
mortem, vt, quem-
admodum excita-
tus est Christus ex
mortuis per glori-
am patris, ita &
nos in nouitate vi-
tæ ambulemus,

Quo

τοῦτο ἢ σου γέ-
γραπται :

ἀποκρίσις .

ἄγιος ὁ Παῦ-
λος πρὸς τοὺς ῥω-
μάς ἐ λέγει : συ-
ετάφημεν οὖν αὐτῷ
διὰ τὸ βαπτίσμα-
τος εἰς τὸν θάνατον,
ἵνα , ὡσπερ ἠγάπηθη
χειρὶς ἐκ νεκρῶν
διὰ τῆς δόξης τοῦ
πατρὸς , οὕτως καὶ
ἡμεῖς ἐν καμνότητι ζω-
ῆς ἀειπατήσωμεν .

δείπνυ

אֵיךְ נִכְתָּב ה
הַיּוֹר :

מַעֲנָה :

הַקְדוֹשׁ פְּאוּלוֹס
אָל— רוֹמָיִם
הוּא אוֹמֵר : עַל—
כֵּן נִקְבְּרָנוּ יַחַד ע
עִם מְשִׁיחַ ל
לְמוֹת לְמַעַן כִּי
כַּאֲשֶׁר הִקְדַּם
מְשִׁיחַ מִמֵּתִים
בְּכַבוֹד הָאֵב כֵּן ג
גַּם אֲנַחְנוּ בַח
בְּחַיִּים חֲדָשִׁים
נִחְלָק :

F איה

Das Sacra
mēt des Altars/
wie ein Hausvater
dasselbige seinem
Gesinde auff's ein-
feltigst furhal-
ten sol.

Was ist das Sa-
crament des
Altars?

Antwort.

Es ist der ware
Leib vnd Blut vn-
fers **HERN**
Ihesu Christi/ vn-
ter dem Brod vnd
Wein / vns Chri-
sten zu essen vnd
zu trincken von
Christo selbst ein-
gesetzt.

Wo

QVO PA-
CTO PÆDA-
gogí suos pueros
Sacramentum Al-
taris simplicis-
sime docere
debeant.

Quid est Sacra-
mentum Al-
taris?

Responsio.

Sacramentum
Altaris est verum
corpus & verus
sanguis Domini
nostri Iesu Christi,
sub pane & vino,
nobis Christianis
ad manducandum
ac bibendum ab
ipso Christo insti-
tutum.

Vbi

ΔΕΙΠΝΟΥ ΤΟΥ
κυριακου μυσή-
ριον :

καθάως αὐτὸ οἰκο-
δεασότης τοῖς οἰκεί-
οις αὐτοῦ ἀπαλάσσειται
πρωτιθένα ὀφείλει.

ὁ τοῦ κυριακου
δείπνος μυσήρι-
ον τί ἐστι;

ἀπόκρισις.

ἔστι τὸ ἀληθινὸν
σῶμα καὶ αἷμα τοῦ
κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ ὑπὸ τοῦ δεξι-
του καὶ οἴνου τοῖς χει-
στανοῖς ἡμῖν πρὸς τὸ
ἐσθίειν τε καὶ πίνειν
ὑπὸ αὐτῶν τοῦ Χρι-
στοῦ ἀγαπηταγμέ-
νον.

τοῦτο

בְּרִית

הַמִּזְבֵּחַ כַּאֲשֶׁר יוֹל
יֹאמַר אֲתָהּ הַבַּעַל
בֵּית אֶרֶץ בֵּיתוֹ
לְפָתִי :

מָה הִיא בְּרִית
הַמִּזְבֵּחַ :

מַעֲבָר :

הַזֶּה הִיא נְאֻמַּן
הַגּוֹף וְדַם אֲדֹנָינוּ
יֵשׁוּעַ מְשִׁיחַ תַּחַת
לֶחֶם וַיִּין לָנוּ לִמְ
לְמִשְׁיחֵינוּ לֹא
לְאֶכֹר וְלִשְׁתּוֹת
מִמֶּנּוּ מְשִׁיחַ עַר
עָרוֹךְ :

F 2

אִיה

Wo stehet das
geschriebenz?

Antwort.

So schreiben
die heiligen Euan-
gelistē / Mattheus /
Marcus / Lucas /
vnd S. Paulus.

Unser HERR
Ihesus Chri-
stus / in der
nacht / da er ver-
rathen ward /
Nam er das
Brot / dancket
vñ brachs / vnd
gabs seinen Zün-
gern vñ sprach /
Nemet hin vnd
esset / Das ist
mein Leib / der
für euch gegeben
wird /

Vbi hoc scriptum
est ?

Responsio.

Sic scribunt san-
cti Euangelistæ,
Matthæus, Mar-
cus, Lucas & S.
Paulus.

Dominus noster
IESVS Christus
in ea nocte, qua
traditus est, ac-
cepit panem, &
postquam gratias
egisset, fregit &
dedit discipulis su-
is, dicens: Ac-
cipite, comedite,
hoc est corpus me-
um, quod pro vo-
bis datur:

Hoc

τοῦτο ἢ σου γέ-
γραπται;

ἀπόκρισις.

οὕτω γράφουσι
οἱ ἅγιοι ἀγγελισαὶ
ματθαῖος, μάρκος,
λουκάς καὶ ὁ ἅγιος
παῦλος: Ὁ κύριος
ἡμῶν ἸΗΣΟΥΣ
ΧΡΙΣΤΟΣ ἐν τῇ
νυκτὶ, ἣ παρεδίδο-
το, ἔλαβεν ἄρτον, ἔ-
δωχαρισήσας ἔκλα-
σε, καὶ ἔδωκε τοῖς
μαθηταῖς αὐτοῦ λέ-
γων: λάβετε, φάγε-
τε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶ-
μαί μου, ᾧ ὑπερ ὑ-
μῶν διδόμενον. τοῦ-
το ποιεῖτε εἰς τὴν ἐ-

μὴν

אֵיךְ נִכְתָּב ה

: הַזֶּה

: מֵעַנּוּ

כָּוֵן כּוֹתְבִים

הַקְּדוֹשִׁים מִבְּשָׂרִים

מִתֵּי וּמַרְקוֹס וְל

וְלוֹקָס וְקְדוֹשׁ פ

פְּאֻלוֹס: אֲדֹכִינוּ י

יֵשׁוּעַ מְשִׁיחַ בֵּל

בְּלֵילָה הַזֶּה

בְּאֲשֶׁר נִמְסַר לַק

לְקַח הַלֶּחֶם וְי

וַיְבָרֵךְ וַיְבַצֵּעַ וְי

נִתַּן לְתִלְמִידָיו ל

לֵאמֹר: קְחוּ ו

וְאָכְלוּ זֶה הוּא

גּוֹפִי אֲשֶׁר תַּחַת

תַּחְתִּיכֶם הוּא

F 3

נתן

wird / Solchs
thut zu meinem
gedechtnis.

Desselbigen
gleichen nam er
auch den Kelch/
nach dem Abend
mal/ dancket vñ
gab inen den vñ
sprach / Nemet
hin vnd trincket
alle daraus/ die-
ser Kelch ist das
newe Testament
in meinē Blut /
das fur euch ver-
gossen wird zur
vergebung der
sünden. Solchs
thut/ so offte irs
trincket/ zu mei-
nem gedechtnis.

*Hoc facite in mei
commemoratio =
nem.*

*Similiter &
postquam cœna =
uit, accepto cali =
ce, cum gratias
egisset, dedit illis,
dicens: Bibite
ex hoc omnes:
Hic calix nouum
testamentum est
in meo sanguine,
qui pro vobis ef =
funditur in remis =
sionem peccato =
rum. Hoc fa =
cite, quotiescun =
que biberitis, in
mei commemora =
tionem.*

Quid

ἐμὴν ἀνάμνησιν. ὡς
αὐτως καὶ λαβὼν τὸ
ποτήριον μετὰ τὸ δε-
πνῆσαι, εὐχαριστή-
σας, ἔδωκεν αὐτοῖς
λέγων: λάβετε, πίε-
τε ἐξ αὐτοῦ πάντες·
τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ
καινὴ διαθήκη ἐστὶν
ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι,
τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκ-
χυόμενον εἰς ἄφε-
σιν ἁμαρτιῶν. τοῦ-
το ποιεῖτε, ὅσκις ἂν
πίνητε, εἰς τὴν ἐμὴν
ἀνάμνησιν.

π

נִתֵּן : הַיַּיִן עָשׂוּ
לְזִכְרוֹנִי : וְכֵן אַ
אַחַר שֶׁאָכַל לֶקַח
גַּם הַכּוֹס וַיְבָרֶךְ
נִתֵּן לָהֶם לֵאמֹר
קְחוּ וּשְׂתוּ מִמֶּנּוּ כִּי
כֻלְכֶם הוּא אֶרְצוֹת
כּוֹס הַהוּא בְּרִית
חֲדָשָׁה בְדָמֵי אֵ
אֲשֶׁר תַּחְתִּיכֶם הַ
הוּא נִשְׁפָּךְ לְכַפּוֹר
חַטָּאִים : הַיַּיִן
עָשׂוּ כַּמֶּה פַע
פַּעֲמִים תִּשְׁתַּחֲוּ
לְזִכְרוֹנִי :

F 4 מה

Was nützet denn
solch essen vnd
trincken ?

Antwort.

Das zeugen vns
diese wort / Für
euch gegeben vñ
vergossen zur
vergebung der
Sünden/ Nem-
lich / das vns im
Sacrament ver-
gebung der Sün-
den/ Leben vnd se-
ligkeit durch solche
wort gegeben wird.
Den wo verge-
bung der Sünden
ist / da ist auch le-
ben vnd seligkeit.

Wie kan Leiblich
essen vnd trincken
solche grosse ding
thun ?

Antw

Quid vero pro-
dest sic comedisse
& bibisse ?

Responsio.

Id indicant no-
bis hæc verba :
*Pro vobis datur
& effunditur in
remissionem pec-
catorum*; Nempe
quod nobis in Sa-
cramento condo-
natio peccatorum,
vita & iusticia per
hæc verba tribu-
antur. Vbi enim
remissio peccato-
rum est, ibi est &
vita & iusticia,

Qui potest corpo-
ralis manducatio
tam magnū quid
efficere ?

Res

τί ἢ συμφέρει τοῦτο
τὸ ἐσθίειν καὶ
πίνειν;

ἀποκρίσις.

τοῦτο δηλοῖ ἡ-
μῖν ταῦτα τὰ ῥήμα-
τα : ὑπὲρ ἡμῶν δι-
δόμενον καὶ ἐκχυώ-
μενον εἰς ἄφεσιν ἁ-
μαρτιῶν : ὅτι δηλο-
νότι ἡμῖν ἐν τούτῳ τῷ
μυστηρίῳ τῶν ἁμαρ-
τιῶν ἄφεσις, ζωὴ καὶ
δικαιοσύνη διὰ ταῦ-
τα τὰ ῥήματα δωρεῖ-
ται. ὅπως γὰρ τῶν ἁ-
μαρτιῶν ἄφεσις ἐστίν,
ἐκεῖ καὶ ζωὴ καὶ δι-
καιοσύνη παρέσθαι.

τὸ ἢ σωματικὸν φά-
γημα ἢ πότημα πῶς
διώαται τηλικαῦτα
ἐξέσθαι;

ἀπό

מה יועיל כֵּן אֲכַל
: וְשָׁתוּרָה

: מַעֲנָה

הַיְהוָה מַחְוִים ה
הֵם דְּבָרִים א
אֵלֶּה : תַּחֲתִיכֶם
הוּא נִתֵּן וְנִשְׁפָּךְ
לְכַפּוּר חַטָּאִים :
אִלֵּם כִּי לְנוּב
עֲבָרִית סְלִיחָה
חַטָּאִים וְחַיִּים ו
וַיִּשְׁוֶעָה נִתְּנָה ב
בְּדְבָרִים אֵלֶּה :
כִּי אֵיךְ סְלִיחָה
חַטָּאִים שָׁמָּה יֵשׁ
עִם חַיִּים וַיִּשְׁוֶעָה :

אֵיךְ יוּכַל אֲכַל
וּמִשְׁתָּה לַעֲשׂוֹרָה
הַיְהוָה דְּבַר כֵּן צָדוּל :
F 5 טענ

Antwort.

Essen vnd trin-
cken thuts freilich
nicht / Sondern
die wort / so da
stehen / Für euch
gegeben vnd ver-
gossen zu verge-
bung der Sün-
den / Welche wort
sind neben dem
leiblichen essen vñ
trincken als das
Heubstück im Sa-
crament. Vñ wer
denselbigē worten
gleubet / d̄ hat was
sie sagen vñ wie sie
lauten / Nemlich /
Vergebung der
Sünden.

Wer empfehet den
solch Sacrament
würdiglich?

Ant-

Responsio.

Manducare &
bibere equidem
non efficiunt, sed
illa verba, quæ hic
stant: *Pro vobis
datur & effundi-
tur in remissionem
peccatorum:*

Quæ verba sunt
circa corporalem
huius cibi & po-
tus participationē
tanquam caput &
summa in Sacra-
mento. Et qui fi-
dit his verbis, ille
habet, quod dicunt
ac sonant, Nempe
*Remissionem pec-
catorum.*

Quis autem vtitur
hoc Sacramento
dignè?

Re-

ἀποκρίσεις.

τὸ μὴ φαγεῖν
καὶ πίνειν ἢ μὴ ἀπο-
τελεῖσιν τοιοῦτό τι,
ἀλλὰ τὰ ῥήματα τὰ
ἐκεῖ γραφέντα: τὸ
ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον
ἔσχημένον εἰς ἀ-
φεσιν ἁμαρτιῶν, ὅσα
δὴ ῥήματα παρὰ τῶ
φαγήματι ἔσση-
ματι καὶ σωματικῶ
οἴονεῖ τὸ κεφάλαιον
ἐν τῷ μυστηρίῳ ἐστὶ,
καὶ πᾶς ὁ πιστεύων
ἐν ταῖς ῥήμασι, ἔχει τὸ
ἐν αὐτοῖς λεγόμενον,
οἷόν τε πλὴν ἀφεσιν τῶ
ἁμαρτιῶν.

τίς ὁ τοῦ μυστηρίου
αὐτοῦ ἀξίως ἀ-
πολαύσει;

ἀπό-

מענו :

מאכל אולם ומ
ומשתה לל
יעשה זאת כי
אם הנבירים
אלה אשר הם
עומדים פרות
תחתכם הולך נ
נפץ ונשפך לכפור
חטאים: אשר
דברים אשר
גופנית אכילתו
ומשתה היה הם
כראש ותכן בבירות
הוא: וכל
המאמין לדברים
אלה לו יש כל
אשר הם אומרים
ומעידים אלוהן ה
הכפור חטאים:
מי ראוי לקחת
את ברית הזאת:

Antwort.

Fasten vnd leiblich sich bereiten ist wol eine feine eusserliche zucht / Aber der ist recht wirdig vnd wolgeschickt / wer den Glauben hat an diese wort:

Fur euch gegeben vnd vergossen zur vergebung der Sünden.

Wer aber diesen Worten nicht glaubet / oder zweiffelt / der ist unwirdig vnd ungeschickt.

Denn das wort / Fur euch / fordert eitel glaubige Herzen.

Wie

Responsio.

Ieiunare & corpus suum præparare, est quidem bona & externa disciplina: At ille est verè dignus ac probè paratus, qui habet fidem in hæc verba:

Pro vobis datur & effunditur in remissionem peccatorum

Qui vero his verbis non credit, aut dubitat, ille est indignus ac imparatus. Quia hoc verbum, *Pro vobis*, requirit omnino corda credentia,

Quo

ἀποκρίσεις.

Νησεύειν καὶ σω-
ματικῶς ἑαυτὸν προ-
παρασκευάζειν κα-
λὴ μὲν ἢ ἀγαθὴ κα-
τὰ τὰ ἔξω παιδεία ἐστὶ·
ἀλλὰ δὴ ὄντως ἀξι-
Ⓞ καὶ εὖ παρε-
σκευασμὲν Ⓞ ἔστⓄ
ὑπάρχῃ, ὅστις πι-
στεύει τοῖς ῥήμασι τρι-
τοις: ὑπερ ὑμῶν δι-
δόμενον καὶ ἐκχυρό-
μενον εἰς ἀφεσιν ἀ-
μαρτιῶν. Ὅς δὲ
τούτοις λόγοις οὐ πι-
στεύῃ ἢ ἀπορῆι, ἀνά-
ξιⓄ ἐστὶ καὶ ἀσω-
πύκτως ἔχῃ. Ἦ γὰρ
ῥῆμα, ἸΠΕΡ Η-
Μ Ω Ν, καρδίας
παντάπασι πιστεύ-
σας ἀναζητεῖται.

κτ

מענה :

צום ופנור ה
הגוף אולם היה
הוא יפורה וחיצון
סוטר אבל זה
אמנם הוא ראוי
והיטיב נכון אשר
מאמין לדברים
אלה תחתיכם הוא
נמן ונשפך לכ
לכפור חטאים:
אין כל אשר
לל מאמין לד
לדברים אלה אז
מועד ההוא לל
ראוי ואינו נכון
כי הדבר הזה ת
תחתיכם הוא
שואר לבור
כליל מאמינות :

הבר

W **Z** **E** ein
Hausvater sein
Gesinde sol leren
Morgens vnd
Abends sich
segnen.

Des Morgens/
so du aus dem Bet-
te ferest/ soltu dich
segnen mit dem
heiligen Creuz/vñ
sagen:

Des walt
Gott Vater/
Son / heiliger
Geist / Amen.

Darauff kniend
oder stehend den
Glauben vnd Bas-
ter vnser / Wil-
stu so magstu dis
Ges

Q **V** **O** **P** **A** :

C **T** **O** **P** **Æ** **D** **A** =
gogi suos pueros
formas benedictio-
nis, vnā mane, al-
teram vesperi dicen-
dam, simplicissi-
me docere
debeant.

Mane, cum
surgis e lecto, si-
gnabis te signo
sanctæ Crucis di-
cens :

*In nomine
Patris, & Filij,
& Spiritus sancti,
Amen.*

Deinde inni-
tens genibus vel
stans dicas Symbo-
lum & orationem
Dominicam. Si
vis,

Κ Α Τ Α

ὄν τρόπον
οἰκοδεσπότης τῆς οἰ-
κείῃς αὐτοῦ τὰς ἐν-
λογίας, τὰς πρῶνας
τε καὶ τὰς ἑσπερινὰς
ὀφείλει ἀπαλῆστα
πρωτεύειν.

τῷ πρῶτῳ, ὅτε ἐκ τῆς
εὐνῆς ἐγείρη, τῷ ἁ-
γίῳ σαυρῶ σε σί-
ξῃς ὁ λέξῃς:

ἐν τῷ ὀνόματι ἁ
πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ,
καὶ ἁγίου πνεύμα-
τος, ἀμὲν.

εἶτα ἵ γονατίζων
ἢ ἐσῶς τὸ σύμβολον
καὶ τὴν κρυφακτὴν
ἐυχὴν, καὶ εἰὰν θέ-
λης, διώασαι καὶ
πύ-

בְּאֵשֶׁר

יִלְמַד הַבַּעַל ב
בֵּית אֶרֶץ
בֵּיתוֹ לְהִתְפַּלֵּל
בְּבֹקֶר וּבְעָרֶב :

בְּהַשְׁכִּימֶךָ בְּבֹקֶר
תִּתְנוּךָ בְּתוֹ צְלוֹיֵב
הַקְדוֹשׁ לֵאמֹר :

בְּשֵׁם הָאֵל וְהַבֶּן
וְהַרוּחַ הַקֹּדֶשׁ אָמֵן :

וְאַחֲרֵי כֵן מִשׁ
מִשְׁתַּחֲוֶה עַל
בְּרַכּוֹת אֱוֹ עוֹמֵר
תֹּאמַר אֶרֶץ
עֲקָרִי אֲמוֹנֶתְנוּ וְתִ
וְתִפְלֵל הַמְּשִׁיחַ
נָא

Gebetelein darzu
sprechen.

Ich dancke
dir mein Him-
lischer Vater /
durch Ihesum
Christum dei-
nen lieben Son-
das du mich die-
se Nacht fur al-
lem schaden vnd
fahr behütet
hast / Vnd bitte
dich / du wollest
mich diesen tag
auch behütē fur
Sünden vñ al-
lem vbel / das dir
alle mein thun
vñ leben gefalle.
Den ich befehle
mich

vis, potes & hanc
precatiunculā ad-
dere.

Gratias ago
tibi, mi Pa-
ter caelestis, per
IESVM CHRIS-
TVM Filium
tuum dilectum,
quòd me hac nocte
ab omnibus incom-
modis ac periculis
conseruasti: Oro
te, vt velis me hac
die quoque con-
seruare à pecca-
to & omnibus
malis, vt tibi o-
mnia mea facta
atque adeo tota
vita beneplaceant.
Quia ego me me-
umq̄

ταύτην τὴν περσο-
χλὴ ἅμα λέγειν.

Εὐχαριστῶ σοι,
οὐρανόιε πάτερ Διὰ
τὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ
σου ἀγαπητοῦ, ὅτι
ἐμὲ τὴν νύκτα τούδε
ἀπὸ πάντων δηλη-
μάτων καὶ κινδύ-
νων διέσωσας. καὶ
δέομαί σου, ἵνα ἐμὲ
καὶ ταύτην τὴν ἡμέ-
ραν Διὰ τῆς ἀπὸ τῆς
ἀμαρτίας καὶ πάν-
των κακῶν, ὥστε σὺ
παῦρ τὸ ἐμὸν παράγ-
μας τε καὶ βίον εὐ-
άρεστον γράῃς. ἐγὼ

וְאֵם תְּרַצֶּה ת
תֹּאמֶר גַּם ה
הַתְּפִלָּה הַזֹּאת :

אֲנִי מוֹדֶה לְךָ
הָאֵלֵּי שֶׁבַשְׁמַיִם ב
בְּעֵבֹר יֵשׁוּעַ מ
מַשִּׁיחַ בְּנֶךָ אֱהוּב
כִּי בִלְיָלָה מִכָּל
רַע וְנֹקַם שְׂמֵרַתְּנִי
וּמִתְפַּלֵּל אֲנִי א
אֵלֶיךָ לְמַעַן גַּם
בְּיֹם תִּשְׁמְרֵנִי
מִעֲוֹנוֹתַי וְכָל
רַע לְרַצוֹתֶךָ אֶת
כָּל מַעֲשֵׂי זַח
וְחַיִּי : כִּי בִיּוֹדֶךָ
מִפְּקִיד אֲנִי אֶתִּי
גוֹפ

28

G

mich / mein Leib
vnd Seele / vnd
alles in deine
hende. Dein hei-
liger Engel sey
mit mir / das der
böse Feind keine
macht an mir
finde / Amen.

Vnd als den mit
Freuden an dein
werck gegangen.

Des Abends /
wenn du zu Bette
gehst / soltu dich
segnen mit dem
heiligen Creuz vn̄
sagen /

Des walt
Gott Vater /
Sohn / Heiliger
Geist / Amen.

Dara

*umq; corpus &
animam ac omnia
in manus tuas cō-
mitto. Tuus san-
ctus Angelus sit
mecum, ne Dia-
bolus vllum ius
in me reperiat,
Amen.*

Postea alacri-
ter ad studia tua
accedendum.

VESPERI,
cum confers te cus-
bitum, signabis te
signo sanctæ Cruz-
cis, dicens:

In nomine
tris, & Filij, &
Spiritus Sancti,
Amen.

Dea

ὄδ' ἐμὲ, τὸ σῶμά μου
καὶ τὴν ψυχὴν ἐ
τὰ πάντα εἰς χεῖράς
σου ἵπταρέπω. Ὁ
ἅγιος σου ἄγγελος
μετ' ἐμῶ ἔστω, ὅπως
ὁ σατανᾶς μηδεμίαν
ἐν ἐμοὶ δυνάμιν δι-
είσκη: ἀμιώ.

καὶ τότε δὴ τοῖς
ἔργοις σου ἵπτα-
ρέψω.

ἘΣΠΕΡΑΣ,
ὅτε τῇ εὐνῇ παρέλθῃς,
τῷ ἁγίῳ σωρῶ σε
σίξῃς, ἐ λέξῃς:

ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ
πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ,
καὶ τοῦ ἁγίου πνεύμα-
τος, ἀμιώ.

ἔπειτα

דופי ונפשי וכל
אשר לי : הקר
הקדוש מלאכה י
יהי עמי למען ה
השטן לא ימצא
רשור עלי א
אמן :

ואחרי כן בש
בשמחה ותהנה
תבוא אל פ
פעל ענינה :

הערב שרם ת
השכב תתנה בתו
אלים הקדוש ל
לאמר :

בשם האב והבן
והרוח הקדוש א
אמן :

G 2

אח

Darauff kniend
oder stehend den
Glauben vnd Ba-
ter vnser: Wil-
tu / so magstu dis
Gebetlein darzu
sprechen.

I G H dancke
dir / mein him-
lischer Vater /
durch Ihesum
Christum dei-
nen liebe Son-
das du mich die-
sen Tag gne-
diglich behütet
hast / Vnd bitte
dich / du wöllest
mir vergebē alle
meine Sünde /
wo ich vnrecht
gethan habe /
Vnd

Deinde innis-
tens genibus vel
stans dicas Symbo-
lum & orationem
Dominicam. Si
vis, potes & hanc
precatiunculam ad-
dere.

G Ratias ago
tibi, mi Pa-
ter caelestis, per
IESVM CHRI-
STVM Filium
tuum dilectum,
quod me hac die
gratuita miseri-
cordia custodiui-
sti: Oro te, vt ve-
lis mihi condona-
re omnia peccata
mea, quae iniuste
perpetraui, velis-

que

ἔπειτα γονατίζων
ἢ ἕως τὸ σύμβολον
καὶ τὴν κυριακὴν
εὐχλῶ, καὶ εἰς θεί-
λης, δυνάσται ἔ τού-
των τὴν προσευχὴν
ἀμα λέγειν.

Εὐχαριστῶ σοι,
ὦ πᾶτερ οὐράνιε,
διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ τοῦ υἱοῦ σε ἀγα-
πητοῦ, ὅτι ἐμὲ τὴν
ἡμέραν ταύτην εὐ-
μελῶς διέσωσας· καὶ
δέομαι σε, ἵνα ἐμοὶ
πάσας τὰς ἀμαρ-
τίας ἐμὰς, ὅπου δή-
ποτε ἠδικήσα, ἀφίης,
ἔ

וְאַחֲרֵי כֵן עָלְךָ
בְּרַבִּים אֵין עוֹמֵד תֹּאמַר
אֶת עֲקָרֵי אֲמוֹנֵתְנוּ וְתַפְלֵרַת
הַמְּשִׁיחַ וְאִם תִּרְצֶה
תִּרְצֶה תוֹסִיף גַּם
הַתְּפִלָּה הַזֹּאת :

אֲנִי מוֹדֶה לְךָ
הָאֱלֹהִים שֶׁבְּשָׁמַיִם
שֶׁעָבֹר יֵשׁוּעַ מִשׁ
מִשִּׁיחַ בְּנֶךָ אֲהוּב
טִי הַיּוֹם בְּחֶסֶד
שֶׁמֶרְתָּנִי וּמִתְפַּלֵּל
אֲנִי אֵלֶיךָ לְסִלּוּחַ
לְכָל עֲוֹנוֹתַי
אֲשֶׁר חָטָאתִי וְלֹ
וְלֹש

G 3

Vnd mich diese
Nacht gnedig-
lich behüten.
Denn ich befeh-
le mich / mein
Leib vnd Seele/
vnd alles in dei-
ne hende/ Dein
heiliger Engel
sey mit mir/das
der böse Feind
keine macht an
mir finde/Amē.

Vnd als denn
flüchs vnd frölich
geschlaffen.

Wie

*que me hac nocte
tua gratia beni-
gne conseruare.
Quia ego me, me-
umq; corpus &
animam, ac omnia
in manus tuas
committo. Tuus
sanctus Angelus
sit mecum, ne Di-
abolus vllum ius
in me reperiat,
Amen.*

*Atq; ita tan-
dem secure & tran-
quille dormien-
dum,*

QVO

καὶ ἐμὲ πάντων τῶν
 νυκτῶν εὐφρόνως ἀγα-
 σάξῃς. ἐγὼ γὰρ ἐμὲ
 τὸ σῶμα μου καὶ τῶν
 ψυχῶν καὶ τὰ πάντα
 εἰς χεῖράς σου
 ἐγκλείζω. ὁ ἅγιος
 σου ἄγγελος σὺν
 ἐμοὶ ἔστω, ὅπως ὁ σα-
 τανᾶς μηδεμίαν ἐν
 ἐμοὶ δυνάμιν ἐπιεί-
 σκη, ἀμὴν.

καὶ τότε δὴ ἐξαυ-
 τῆς καὶ εὐφρόνως ἐν-
 υπνιαίξεν.

וְלִשְׁמֹרֶךָ אֶתִּי ב
 בַּיַּח הַלַּיְלָה בַּח
 בַּחֲסֹד : כִּי בְיָדְךָ
 מִפְקִיד אָנֹכִי אֶתִּי
 הַגּוּפִי וְנַפְשִׁי וְכֹל
 אֲשֶׁר לִי : הַקְּדוֹשׁ
 מִלְּאַכְךָ יְהִי עִמִּי
 לְמַעַן הַשְׁטֵן לֹא
 יִמְצֵא רִשׁוּת
 עָלַי אָמֵן :

וְאַחֲרָיו כֵּן פָּתְאָם
 תִּשְׁכַּב בְּשָׁלוֹם
 וְלִבָּטַח :

κατ
 G 4 פֶּאֶשֶׁר

W **Z** **E** ein
Hausvater sein
Gesinde sol leren
das Benedicite
vnd Gratias
sprechen.

Das Bene-
dicite.

Die Kinder
vnd Gesinde sollen
mit gefalten hæn-
den vnd züchtig
für den Tisch tret-
ten vnd sprechen/

Aller augen
wartē auff dich/
H **E** **R** **R** / vnd
du gibst inen ire
speise zu seiner
zeit. Du thust
deine hand auff/
vnd

Q **V** **O** **P** **A** -
C **T** **O** **P** **A** **D** **A** =
gogi suos pueros
Benedictionem men-
sæ & Gratiarum a-
ctionem simplicif-
sime docere
debeant.

B **E** **N** **E** **D** **I** **C** **T** **I** **O**
M **E** **N** **S** **A** **E**.

Pueri debent
complicatis manib
bus modestiã præ-
se ferentes ante
mensam stare &
dicere:

*Oculi omnium
in te sperant, Do-
mine, & tu das
escam illorum in
tempore oportu-
no. Aperis tu
manum tuam, &
im-*

Κ Α Τ Α

Ὀ Ν Τ Ρ Ο Π Ο Ν
οικοδεσποότης τοῖς αὐ-
τοῦ οἰκείοις τῷ τε εὐ-
λογία τῆς τραπέ-
ζης καὶ τῷ εὐχα-
ρισίαν διδάξαι
λέγειν.

εὐλογία τῆς τρα-
πέζης.

Οἱ παῖδες καὶ οἱ-
κῆοι ὀφείλασι μετὰ
χειρῶν συμπλοκῆ
καὶ σεμνῶς τῆ τρα-
πέζῃ παριστάμεναι καὶ
λέγειν.

Οἱ ὀφθαλμοὶ
πάντων εἰς σε ἐλπί-
ζουσι, κύριε, καὶ σὺ
δίδως τῷ τροφῶν
αὐτῶν ἐν εὐχαρισίᾳ.
ἀνοίξαι τῷ χεῖρά σου,

בְּאֶשֶׁר

יִלְמַד הַבַּעַל בַּיִת
אֶת בֵּיתוֹ לְהַתְפַּלֵּל
סָרִס יֹאכְלוּ וְאַחֲרָיו
אָכְלוּ :

בְּרַכְּתָ שְׁלַחַן :

הַבָּנִים וְעַבְדֵי
נְשֹׂא אֶת כַּפַּיִם
וְהִצַּנֵּעַ יִתְיַצְבוּ לִנְ
לְנֶגַד שְׁלַחַן וַיֹּא
וַיֹּאמְרוּ :

עֵינַי כָּל אֱלֹהֵי
יְהוָה יִשְׁפְּרוּ וְ
וְאַתָּה נוֹתֵן לֶחֶם
אֶת אֶכְלוּ
בְּעֵתוֹ : פּוֹתַח אֵ
אֶת יָדְךָ וּמִשְׁבִּיעַ
לְכֹל

vnd settigest al-
les / was lebet /
mit wolgefalle.

Darnach das
Vater vnser vnd
dis folgende Ge-
bet.

Herr Gott
Himlischer Va-
ter / segene vns
vnd diese deine
gaben / die wir
von deiner mil-
den güte zu vns
nemen / durch
Ihesum Chri-
stum vnsern
Herrn / Amen.

Das

*implet omne ani-
mal benedictione.*

Deinde oratio-
nem Dominicam
cum oratione se-
quenti.

*Domine Deus
Pater caelestis,
benedic nobis &
his donis, quae de
tua largitate su-
mimus, Per Chri-
stum Dominum
nostrum: Amen.*

GRÄ

καὶ ἐμπιστῆς πάντων
ζῶον εὐδοκίας.

μετέπειτα τῶν
κυριακῶν εὐχῶν,
ἐπὶ τῶν ἐπομδρίων περ-
σδελῶν.

κύριε θεός, πα-
τερ ἁρῶνιε, ἐυλόγη-
σον ἡμᾶς καὶ τὰς δω-
ρεὰς, ἃς ἀπὸ τῆς δα-
ψιλίας σε λήψο-
μεν, διὰ τοῦ ἱεροῦ
χειρῶν τοῦ κυρίου
ἡμῶν, ἀμιύ.

εὐχα-

לְכָל חַי רֵצ
רְצוֹן :

וְאַחֲרַי כֵּן וְתַפ
יְתַפְּלוּ תַפְּלוּת
מְשִׁיחַ וְאַחֲרֵיהֶ א
אֵלֵינוּ תְּחַנְּנוּ
בְּחַיֵּינוּ :

אֲדָנֵינוּ אֵל הַחַי
שְׁמַיִם בְּרַחֲמֵינוּ
אֲתָנוּ וְאֵלֵינוּ ש
שְׁלֹחֵינוּ אֲשֶׁר נ
נְקִיָּה מִדְּבַרְתֵּנוּ
נַעֲבֹר יֵשׁוּעַ מ
מְשִׁיחַ אֲדָנֵינוּ א
אֲמֵן :

תורת

Das Gra-
tias.

Also auch nach
dem Essen sollen
sie gleicher weise
thun / züchtig vnd
mit gefalten hē-
den sprechen /

Dancket dem
Herrn/denn er
ist freundlich /
vnd seine gute
weret ewiglich.
Der alle Fleisch
speise gibt / der
dem Vibe sein
fütter gibt / den
jungen Raben /
die in anruffen.
Er hat nicht lust
an der stercke
des Rosses /
noch

GRATIARVM
ACTIO.

Sic quoq; post
cibum sumptum
debent ad eundem
modum modeste
complicatis manib;
bus dicere:

*Confitemini
Domino, quoniam
bonus, quoniam
in seculum miseri-
cordia eius. Qui
dat escam omni
carni, qui dat iu-
mentis escam ipso-
rum, & pullis cor-
uorum inuocanti-
bus eum. Non
in fortitudine e-
qui voluntatem
habebit, neque in
tibijs*

εὐχαριστία.

Ὡς δὲ καὶ μετὰ τὴν
ἐοσίην ὀφείλασι τὸν
αὐτὸν τρόπον ποιεῖν,
καὶ σεμνῶς καὶ μετὰ
χειρῶν συμπλοκῇ
λέγειν.

Ἐξομολογήσθε
τῷ κυρίῳ, ὅτι ἀ-
γαθός, ὅτι εἰς τὰ ἁῶ-
να τὸ ἔλεος αὐτοῦ.
ὁ δίδους τῆν τροφὴν
πάσῃ σαρκί, καὶ
τοῖς κτιύεσι τροφὴν
αὐτῶν, καὶ τοῖς νεοσ-
σοῖς τῶν κροτάκων τοῖς
ἰσθηταλμαχοῖς αὐ-
τῶν. ὅτι ἐν τῇ δυνα-
τείᾳ αὐτοῦ ἵπωσθε λέγουσιν.

ὡς δὲ

תודה :

טוּן גַּם אַחֲרֵי אֵל
אֶכְלֶם יַעֲשֶׂה ה'
הַצַּנֵּעַ וְנִשְׂוֹא אֶת-
פְּפִים יֹאמְרוּ :

הודו ליהוה כי
טוב כי לעולם
חסדו : נתן ל
לחם לכל
בשר : נתן לב
לבנהמה לחמה
לבני ערב אשר
יקראו : לל
בגבורת הסוס
יחפץ לל בש

בשו

noch gefallē an
jemandesbeinen.

Der HErr hat
gefallen an de-
nen die in fürch-
ten/ vnd die auff
seine güte war-
ten.

Darnach das
Vater vnser/ vnd
dis folgende Ge-
bet.

Wir dancken
dir/ HErr Gott
Vater / durch
Ihesum Chri-
stum vnsern
HErrn/ für alle
deine wolthat /
der du lebest vnd
regierest in ewig
keit / Amen.

Die

*tibijs viri bene-
placitum erit ei.*

*Beneplacitum est
Domino super ti-
mentes eum, & in
eis, qui sperant su-
per misericordia
eius.*

Deinde oratio-
nem Dominicam
cum oratione se-
quenti.

*Gratias agi-
mus tibi, Domine
Deus Pater, per
IESVM CHRIS-
TVM Domi-
num nostrum, pro
vniuersis beneficijs
tuis, qui viuis &
regnas in secula
seculorum, Amen.*

ELE

εἰδὲ ἐν ταῖς κινήμασι
 ὁ ἀνδρὸς εὐδοκεῖ.
 εὐδοκεῖ κύριος ἐν
 τοῖς φοβουμένοις αὐ-
 τὸν, καὶ ἐν τοῖς ἐλπί-
 ζουσιν ἐπὶ τῷ ἔλεει
 αὐτοῦ.

μετέπειτα τὴν κυ-
 ριακίαν, καὶ τὴν τῶν
 τῶν ἐπομδῶν ἐν-
 χλῶ.

εὐχαριστῶμέν σοι,
 κύριε θεὸς πατήρ,
 διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χρι-
 στοῦ κυρίου ἡμῶν,
 ὡς πατέρων τῶν εὐ-
 εργουμένων σοι, ὁς ζῆς
 καὶ βασιλεύεις εἰς
 τὸν αἰῶνα, ἀμήν.

πινά-

בְּשׂוֹקֵי הָאִישׁ יִרְ
 יִרְצֶה רִצְוֹ יִ
 יִהְיֶה אֶת יִרְאֵיו
 אֶת הַמִּיחָלִים
 לְחֶסְדּוֹ :

וְאַחֲרֵי כֵן יִתְפַּלֵּל
 אֶת הַפְּלִי
 מְשִׁיחַ וְאַחֲרֵיהֶם
 אֶת הַתְּהַלְלָתָהּ
 הַזֹּאת :

טוֹדִים אֲנַחְנוּ לְ
 לֵךְ אֲדֹנָי הָאֵל
 הָאֵל בְּעֶבֶר יֵשׁ
 יֵשׁוּעַ מְשִׁיחַ אֲדֹנָי
 אֲדֹנָינוּ תְּחִלָּתָהּ כֵּן
 תְּהִי תְּהַלְלָתְךָ שֶׁ
 שְׂאֵתָהּ חַי וּמוֹלֵךְ
 לְעוֹלָם עוֹלָמִים
 אָמֵן :

פסוק

Die Haus=
tafel etlicher
Sprüche / für
allerley heilige Or=
den vnd Stende/
dadurch dieselbigē
als eigen Lection
res Ampts vnd
diensts zuerma=
nen.

Den Bischof=
fen / Pfarherrn
vnd Predigern.

Ein Bischoff sol
vnstrefflich sein /
eines Weibes man/
nüchtern / sittig /
messig / gastfrey /
lehrhafftig / Alsein
Haushalter Got=
tes / nicht ein Wein=
seusser / nicht beiss=
sig /

ELEGAN=
TES QVÆ=
dam ex scriptura
sententiæ pro o=
mnibus sanctis or=
dinibus ac stati=
bus, per quas illi
tanquam propria
quadã lectione sui
officij & muneris
admonentur.

EPISCOPIS,
Parochis, & con=
cionatoribus.

Oportet Episco=
pum irreprehen=
sibilem esse, vnius
vxoris maritum,
vigilantem, sobri=
um, modestum,
hospitalem, aptum
ad docendum, non
vinolentum, non
per

ΠΙΝΑ

ΚΙΣ ΓΝΩΜΩΝ
πινων πει ἀπασων ἀ-
γίων τάξεων καὶ σά-
σεων πρὸς τὰς αὐ-
τὰς δι' ἐκείνων κατ'
ἀνάγνωσιν αὐτῶν ἰδί-
αν ἔκαθηκοντ' ἢ καὶ
λειτουργίας ἀνα-
μιμνήσκον.

ΤΟῖΣ ΕΠΙΣΚΟ-
ΠΟΙΣ, ποιμέσι, καὶ
ἐκκλησια-
στικαῖς.

δεῖ οὖν τὸν ἐπί-
σκοπον ἀνεπίληπτον
εἶναι, μίας γυναικὸς
ἄνδρα, νηφάλειον,
σώφρονα, κόσμιον,
φιλόξενον, διδακτι-
κὸν, ὡς οἰκονομὸν τοῦ
θεοῦ, μὴ πάροινον,
μὴ πωλήκτιον, μὴ ἀ-
χερ-

לוח

פסקים

בחירות בעד כ
כל ערכים ומ
ומעמדים קדושים
להבין כל א
איש מה צריך
להעשות כמדת
פקדתו :

להגמונים ולר
ולרועים ולק
ולקהלים :

צריך להיות הגמון
כלי רבה בעד
אשה אחת פוקח
צנוע ענו מכניס
ארחים נכון ל
ללמד כעבד האל
אינו טבא יין אין
מכה

H

sig / nicht vnehrliche
hantierung treiben /
Sondern gelinde / nicht
haderhassig / nicht geizig /
der seinem eignen hause
wol furstehe / der gehorsame
Kinder habe mit aller erbarkeit /
nicht ein newling /
ec. In der ersten Epistel zu
Timotheo am iij. vnd zu Tito
am ersten.

Den Zuhörern vnd Pfarkindern.

Der Herr hat befohlen / das die /
so das Euāgelium verkündigē /
sollen sich vom Euangelio
nehmen. i. Cor. 9.
Der

percussorem, non turpiter
lucris cupidum, sed æquū,
alienum à pugnis, alienum
ab auaricia, qui suæ domui
bene præsit, qui liberos
habeat in subiectione cum
omni reuerentiâ, non
nouitium &c. primæ ad
Timotheum tertio, & ad
Titum 1.

QVID DEBEANT Auditorres Episcopis suis.

Dominus ordinauit his, qui
Euangelium annunciant,
de Euangelio viuere. i. Cor.
9.

Com

χροκερδῆ : ἀλλ' ἐ-
 πιφκῆ, ἀμαχον, ἀ-
 Φιλάργυρον, ὃ ἰδίαι
 οἰκῶ καλῶς περιεά-
 μνον, τέκνα ἔχοντα
 ἐν ὑποταγῇ μὴ πά-
 σης σεμνότητῃ, μὴ
 νεόφυτον : ἢ τὰ λοι-
 πὰ. ἐν τῇ ἀπὸς πι-
 μόθεον τῶ γ κεφαλ.
 καὶ ἀπὸς τίτων τῶ
 πρώτῳ.

ΤΟῖΣ ἈΚΡΟΑ-
 τῶν τοῦ εὐ-
 αγγελίαι.

ὁ κύριος διέτα-
 ξε τοῖς τὸ εὐαγγέλιον
 καταγγέλλουσι, ὅτι
 ὃ εὐαγγέλιον ζῶ :
 ἐν τῇ ἀπὸς κερμ-
 θισ τῶ 9.

καίνα

מִנְהוּ אֵין סוֹחֵר פ
 סוֹחֵר לֵא דִּי אֵין
 אֵין לֵא חֲסִיד אֵינו
 מִתּוֹ לְרִיב אֵין כ
 מוֹצֵעַ כְּצֵעַ שׁוֹלֵט
 עַל-בֵּיתוֹ בְּרַעַר
 שִׁפְנוֹ מֵאֲזִינִים
 וְנִבְרִים אֵינוּ ח
 חֲדָשׁ וְכוּ : בְּרַעַ
 בְּרַעַשׁוֹנָה אֵל-
 טִימּוֹתַי בְּפָרֵק ג
 וְאֵל-טִיטּוֹס בְּא
 לְשׁוֹמְעֵי קְרִיאָת
 הַבְּשׂוּרָה :
 עַרְבָּ יְהוּדָה לֵא
 לְמִבְּשָׂרִים אֵת
 בְּשׂוּרָה לְחִיּוֹר
 מִן בְּשׂוּרָה :
 בְּרַעַשׁוֹנָה אֵל-
 קוֹרְנֵתִים ט
 יֵתֵן

H 2

Der vnterrich-
tet wird mit dem
Wort/der teile mit
allerley gutes dem/
der in vnterrichtet.
zun Galatern am
sechsten Capit.

Die Eltesten /
die wol furstehen/
die halte man zwief-
facher ehren werd/
Sonderlich die da
erbeiten in Wort
vnd in der Lehre.
Den es spricht die
Schrifte / Du solt
dem Ochsen nicht
das Maul verbin-
den / der da dres-
chet: Item / ein
Arbeiter ist seines
Lohns werd / 1. Ti-
moth. am 5.

Wir bitten euch
lieben Brüder / das
jr

Communicet
doctori in omnis
bus bonis is, qui
docetur Euange-
lium. Galatas ca-
pite sexto.

Qui bene præ-
sunt presbyteri,
duplici honore
digni habeantur,
maxime qui la-
borant in verbo
& doctrina. Di-
cit enim scriptura:
Non alligabis os
boui trituranti:
Et, Dignus est
operarius merces
de sua, primæ Ti-
motheum capite
quinto.

Rogamus au-
tem vos fratres,
vt

κρινωνείτω ὁ κα-
τηχόμενος τὸν λό-
γον τῷ κατηχοῦντι,
ἐν πάσιν ἀγαθοῖς :
πρὸς γαλάτας τῷ ε΄.

οἱ καλῶς περε-
σῶτες πρὸς ὑπεροχὴν δι-
πλῆς τιμῆς ἀξιοῦσθε
συν, μάλιστα οἱ κρη-
τῶντες ἐν λόγῳ καὶ
διδασκαλίᾳ. λέγει
γὰρ ἡ γραφή: βουῶ
ἀλοῶνται ἔφιμώσεως.
καὶ, ἀξιόμοι οἱ ἐργά-
της μισθῶν αὐτοῦ, τῆς
ἀπὸ πρὸς Τιμόθεον
τῷ ε΄.

ἔρωτάμεν ὑμᾶς,
ἀδελ-

יתן תלמוד הד
הדבר למלמדו מ
מכר טובותיו :
אל גלטיים ו :

זקנים השולטים
באמונה ופברו
בכפל ובראשונה
אלה אשר עמלים
בדבר ובמשנה : כי
אומר המכתב לא
תחסם שור בדישו :
והפועל ראוי שכרו :
בראשונה אל טי
טימותי ה :

מתפללים אנחנו
H 3 אלי

ir erkennet / die an
euch arbeiten / vnd
euch fürstehen in
dem H E R R N /
vñ euch ermanen /
Habt sie dester lie-
ber / vmb jres
wercks willen / vnd
seid friedsam mit
inen. Zun Thes-
salonichern am
funfften Capit.

Behorchet ewern
Lehrern / vnd fol-
get inen / Denn sie
wachen vber ewre
Seeten / als die da
Rechen schaffe da-
für geben sollen /
Aluff das sie es mit
Freuden thun / vnd
nicht mit seuffzen /
Denn das ist euch
nicht gut / zun E-
breern am 13.

Von

vt cognoscatis eos,
qui laborant inter
vos, qui praesunt
vobis in Domi-
no, & admonent
vos, vt habeatis il-
los in summo pre-
cio per caritatem
propter opus illo-
rum. Pacem ha-
bete cum illis. 1.
Thessalon. 5.

Obedite praes-
positis vestris, &
cedite eis. Ipsi e-
nim vigilant quasi
rationem pro ani-
mabus vestris red-
dituri, vt cum gau-
dio hoc faciant, &
non gementes.†
Nam id est inu-
tile vobis. Ad
Hebraeos 13.

DE

ἀδελφοὶ, εἰδέναι ἔσται
κοπιῶντας ἐν ὑμῖν, ἕως
πενταμήνας ἡμῶν ἐν
κυρίῳ, καὶ νεφετεύοντας
ὑμᾶς, ἕως ἡγεῖσθαι αὐ-
τοὺς ὑπὲρ ἐκπερισ-
σοῦ ἐν ἀγάπῃ διὰ τὸ
ἔργον αὐτῶν ἐβλουέ-
τε ἐν τῆς ἑαυτοῖς: τῆς
ἀπὸ πρὸς Ἱεροσολι-
κῆς τῶ ε.

παίθετε τοῖς ἡ-
γαμέτοις ὑμῶν, καὶ
ὑπέκουτε. αὐτοὶ γὰρ
ἀγρυπνεῖσιν ὑπὲρ
τῶν ψυχῶν ὑμῶν,
ὡς λόγον ἀποδώσου-
τες, ἵνα μετὰ χαρᾶς
τοῦτο ποιῶσι, ἕως μὴ
σενάζοντες. ἀλυσι-
τελεῖς γὰρ ὑμῖν πῦτο:
πρὸς ἐβραῖους τῶ γ.

אֱלֵיכֶם אַחִים
הַכִּירוּ נָא אֶת-
עֲמַלֵיכֶם בְּכֶם וְ
וְשׁוֹלְטִים עֲלֵיכֶם
בַּיְהוָה וּמַעֲדֵיכֶם
בְּכֶם וְאַהֲבוּ אִתְּכֶם
יֹתֵר לְמַעַן פִּקֹּץ
פְּקֻדְתְּכֶם וְתִהְיֶה
שְׁלָמִים אִתְּכֶם: כִּי
אֶל-תִּסְלֹוּ נִקְיִים הֵם:
שִׁמְעוּ בְּקוֹל מִ
מְלַמְדֵיכֶם וְהִתְעַנּוּ
תַּחַת יְרֵיָהֶם: כִּי
הֵם הַשׁוֹמְרִים לְ
לְפָנַי נִשְׁמוֹתֵיכֶם
כְּמוֹ הַהֵם שִׁצְרוּכִים
לְתַת חֶשְׁבֹן: עַל זֶה
שָׁעֲשׂוּ אֹתוֹ בִּשְׁ
בְשִׁמְחָה וְלֵא
בְּאַנְחָה: כִּי זֶה
לְאַחֵיהֶם רִיחַ לְכֶם:
אֶל-עֲבָרִים יֵג:

Von Weltlicher
Oberkeit.

Jederman sey
vnterthan der O=
berkeit / die gewalt
vber in hat. Denn
es ist keine Ober=
keit one von Gott:
Wo aber Oberkeit
ist/die ist von Gott
geordnet. Wer sich
nu wider die Ober=
keit sezet / der wi=
derstreibet Gottes
ordnung. Die aber
widerstreben/ wer=
den vber sich ein
Urteil empfahen.
Denn sie tregt das
Schwert nicht
vmb sonst/ Sie ist
Gottes Dienerin/
eine Racherin zur
straff vber den/der
böses thut. Rom. 13.

Du

DE MAGI=
stratibus.

Omnis anima
potestatibus super
eminentibus sub=
dita sit. Non enim
est potestas nisi à
Deo. Quæ vero
sunt potestates, à
DEO ordinatæ
sunt. Itaque quis=
quis resistit po=
testati, DEI or=
dinationi resistit.
Qui autem resti=
terint, sibiipsis iu=
diciam accipient.
Non enim frustra
gladium gestat.
Nam DEI mini=
ster est, vltor ad
iram ei, qui, quod
malum est, fecerit.
Roman. 13.

Non

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΡ-
ΧΗΣ ΚΑΙ ΕΞΟΥ-
ΣΙΑΣ.

πάσα ψυχὴ ἐξ-
ουσίας ὑπερεχούσας
ὑποτασέω. ἔγὼ γὰρ
εἰν ἐξουσία εἰ μὴ ἀπὸ
θεοῦ. αἱ γὰρ ἔσται ἐξου-
σία, ὑπὸ ἧς θεοῦ τε-
ταγμένα εἰσὶν. ὡσε-
ο ἀντιπασόμμε τῆ
ἐξουσία, τῆ τοῦ θεοῦ
ἀγαθῆ ἀνέστηκεν.
οἱ γὰρ ἀνέστηκότες, ἐαυ-
τοῖς κέλευσιν λήψου-
ται. οὐ γὰρ εἰκὴ πλὴν
μάχαρον φορεῖ.
θεοῦ γὰρ ἀλάκων
εἰν, ἐκδικεῖ εἰς ὄρ-
γλὴν τῶν κακῶν
πράσσοντι: πρὸς
ἐσωμασ τῶν γ.

על — שליטים
ופקידים :

כל — איש וכבש
לשלטון אשר ת
תורה בו : כי
אין שלטון אם
לא מאת אלהים:
וכל — שלטון אשר
הוא מני אר
נארכהזאת : על
כן אשר מורד ע
על — לשלטון ההוא
מורד על — מערכת
אלהים וכר
מורדים יקחו הדין
עליהם : כי לא
לשוא נושאת היא
את — חרב: כי עבר
האל היא לעשות
נקמה בכל אשר
פועל רע: אר
רומיים יג :

עד

Du solt das
Recht nicht beugē /
vnd solt auch kein
Person ansehen /
noch geschenc̄k ne-
men. Denn die ge-
schenc̄k machen die
weisen Blind / vnd
verferen die sachen
der gerechtē. Was
recht ist / dem sol-
tu nachjagen. Im
v. Buch Mose am
xvj.

Von den Vn- terthanen.

Gebet dem Rei-
ser / was des Rei-
sers ist / vnd Got-
te / was Gottes ist.
Matth. am xxij.
So seid nu aus-
not vnterthan /
nicht

Non declina-
bis iudicium, nec
agnosces personas,
neq; accipies mun-
nera. Quia mune-
ra excæcant ocu-
los sapientum, &
peruertunt verba
iustorum. Iusti-
ciam iusticia per-
sequaris. Deute-
ronomij decimo-
sexto capite.

*QV I D S V B-
diti Magistrati-
bus debeant.*

Reddite, quæ
sunt Cæsaris, Cæ-
sari, & quæ sunt
Dei, Deo. Mat-
thæi 22.
Ideoq; necessita-
te subditi estote,
non

οὐκ ἐκκλινεῖς
χεῖρσιν, ἔδὲ δὴ πηγνώ-
σῃ πρὸς ὄψον, ἔδὲ
λήψῃ δῶρα. τὰ γὰρ
δῶρα ἐκτυφλοῖ ὀφ-
θαλμοὺς σοφῶν καὶ
ἐξάμειβ λόγους δι-
κασίων. δικασίως τὸ δὴ-
κασίον διώξῃ. τὸ δὲ
δουλονομίαις τὰ ἱε-

ΤΟῖΣ ἸΠΕΞ-
ΟΥΣΙΟΙΣ.

Ἀπόδοτε τὰ κη-
σαρῶν καὶ κησαρῶν, ἕ τὰ
τοῦ θεοῦ τὰ θεῶν.
Ματθ. 23 κβ
Διὸ ἀνάγκη ὑπο-
τάσασθαι, ἔ μόνον
ἀπὸ

לא — תטה משפט
לא תכיר פנים
ולא תקח שחד:
כי השחד יעור ע
עיני חכמים וי
ויסלק דברי צד
צדיקים:
צדק בצדק תרדה:
הדברים יו

לנכבשים:

תנו לקיסר אשר
הם לקיסר ול
ולאלהים אשר
הם לאלהים: מת
מתי כב:
על כן הכבשו מצדק
אין לבד בעבור
מוסר

nicht allein vmb
der straffe willen /
sondern auch vmb
des gewissenwille.
Derhalben müßet
jr auch Schos ge-
ben. Denn es sind
Gottes diener / die
solchen schutz sol-
len handhaben.
So gebet nu jeder-
man / was jr schül-
dig seid / Schos /
dem / der Schos
geburt / Soll dem d
Soll geburt / furcht
dem furcht gebürt /
ehre dem ehre ge-
bürt. Rom. xiiij.

So ermane ich
nu / das man für
allen dingen zu erst
thue Bitte / Gebet /
fürbit / vnd danck-
sagung / für alle
Menschen / für die
Rö-

non solum pro-
pter iram, sed etiam
propter con-
scientiam. Ideo
enim & tributa
præstatis. Ministri
enim Dei sunt, in
hoc ipsum serui-
entes. Reddite
ergo omnibus de-
bita, cui tribu-
tum, tributum: cui
vectigal, vectigal:
cui honorem, hon-
orem. Roman:
decimotertio.

Adhortor pri-
mum omnium fi-
eri obsecrationes,
orationes, inter-
pellationes, gratias
rum actiones, pro
omnibus homini-
bus,

Διὰ τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ
καὶ διὰ τὴν συνείδη-
σιν. Διὰ τοῦτο γὰρ
καὶ φόβος τελεῖτε,
λατρευοὶ γὰρ θεοῦ
εἰσιν εἰς αὐτὸ τοῦτο
πρωσκαρτεροῦντες.
ἀποδοτε ἔν πάσι τὰς
ὀφειλάς : τὰ τὸν φό-
βον, τὸν φόβον : τὰ
τὸ τέλος, τὸ τέ-
λος : τὰ τὸν φό-
βον, τὸν φόβον : τὰ
τὴν τιμὴν, τὴν τι-
μὴν. πρὸς Ῥωμαίους
ιγ.

Παρακαλῶ ἔν
πρῶτον πάντων ποι-
εῖσθαι δεήσεις, πρω-
συχὰς, ἰντεύξεις,
εὐχαριστίας ὑπὲρ
πάντων ἀνθρώπων,
ὑπὲρ βασιλέων,
καὶ

מוֹסֵר אֶת לִבְךָ
לְמַעַן עֲרֹת הַנְּפִשׁוֹתֶיכֶם : כִּי
לָבוֹן גַּם נִתְּנוּ
אֵתֶם הַמָּס : כִּי
עָבְדוּ אֶת הַסֵּל
לְפָקֶדֶת הַיְאֵר
מִנְצָחִים : עַל-
כֵּן תָּנוּ לְכֹל אֲשֶׁר
צָרִיךְ לְתֵרֶת הַמָּס
הַמָּס שְׁלוֹ מָס מ
מָכֶס שְׁלוֹ מָכֶס י
יִרְאֶה שְׁלוֹ יִרְאֶה
כְּבוֹד שְׁלוֹ כְּבוֹד :
אֶת רֹמְיִים יג :

מֵעִיד אֲנִי לְהַע
לְהַעֲשׂוֹת לְפָנַי כָּל-
דְּבָר בְּרֵאשׁוֹנָה
תְּחִנִּינִים וְתַפְלוֹת
וּמִשְׁאַלוֹת וְתוֹרוֹת
בְּעַד כָּל- אֲנָשִׁים
בְּעַד

Könige/ vñ für alle
le Oberkeit / Auff
das wir ein gerüg-
lich vnd stilles Le-
ben furen mügen/
in aller Gottselig-
keit vnd Erbarkeit.
Deñ solehs ist gut/
dazu auch angene-
me für Gott vn-
serm Heiland / j.
Timoth.am ij.

Erinnere sie /
das sie denn Für-
sten vnd der Ober-
keit vnterthan vnd
gehorsam sein/etc.
Tito am iij.

Seid vnterthan
aller Menschlichen
ordnung/ vmb des
HERRN willen/
Es sey dem Könige
als dem Obersten/
od' den Heubtleutē
als

bus, pro regibus,
& omnibus, qui
in sublimitate con-
stituti sunt, vt qui-
etam & tranquil-
lam vitam aga-
mus, cum omni
pietate & grauita-
te. Hoc enim bo-
num est & acce-
ptum coram salua-
tore nostro Deo,
1. Timoth. 2.

Admone il-
los Principibus &
Magistratibus sub-
ditos esse, &c.
Titum 3.

Subditi estote
omni humane cre-
aturæ propter Do-
minum, siue Re-
gi tanquam præ-
cellenti, siue Du-
cibus tanquam ab
eo

και πάντων τῶν ἐν
 ὑπερβολῇ ὄντων, ἵνα
 ἤρεμον και ἡσύχιον
 βίον ἀγαγῶμεν ἐν
 πίστει εὐσεβείᾳ και
 σεμνότητι. τούτο γὰρ
 καλὸν ἔστι δόξασθαι
 ἐνώπιον τοῦ σωτῆρος
 ἡμῶν θεοῦ. τῆς ἀποστολῆς
 Τιμόθεον τῷ β'.

ὑπομίμησθε αὐ-
 τοὺς ἀρχαίς ἔξουσι-
 ας ὑποτάσσασθε, πη-
 δαρχεῖν, ἔτι τὰ λοιπά.
 πρὸς πτ. γ'.

ὑποτάγητε οὐκ ἐν φόβῳ
 ἀνθρώπινη κτίσει ἀλλὰ
 τὸν κύριον· εἴτε βα-
 σιλεῖ, ὡς ὑπερέχον-
 τι· εἴτε ἡγεμόσιν, ὡς
 δι' αὐτῶν πεμπόμε-
 νοις

בְּעַד מַלְכִים וְכָל-
 נְסֻכִים לְמַשְׁלֹת
 לְמַעַן נַחֲוֶה שְׁלָמִים
 וְלִבְטַח בְּכָל-עֲבֹדַת
 יְהוָה וּבַחֲסָדִים :
 כִּי הַזֶּה טוֹב וְרָצוֹן
 לְנֶגְדַת אֱלֹהִים מִן
 מוֹשִׁיעֵנו :
 בְּרַאשׁוֹנָה אֵל-
 טִימוֹתַי בְּפָרֶק ב' :

הַחֲזַר אֹתָם לְחֻבְשׁ
 וְלְהַאֲזִין לְרוֹזְנִים ו
 וְלִשְׁלִיטִים וְכו' :
 אֵל- טִימוֹס ג'
 לְכָל- מַעֲרַכַת א
 אֲנָשִׁים בְּעֵבוֹר
 יְהוָה לְמֶלֶךְ כְּמוֹ
 לְעֵלְיוֹן וְלַנְּגִידִים
 כְּמוֹ לְשִׁלְחִים
 מִמֶּנּוּ עַל- נֶק
 נֶקְמָה

als den Gefanten
von ihm / zur Rache
vber die Vbelthe-
ter / vñ zu lobe den
Fromen. j. Petri ij.

Den Ehemennern.

Ir Menner
wonne bey ewren
Weibern mit vernunfft / vnd gebet
dem Weibischen
als dem schwach-
sten Werkzeug sei-
ne ehre / als Mit-
erben der Gnade des
Lebens / Auff das
ewer Gebet nicht
verhindert werde.
j. Petri iij.

Ir Menner lie-
bet ewer Weiber /
vñ seid nicht bitter
gegen sie. Zum Co-
lossern am iij.

Den

eo missis, &c.
1. Petri 2.

MARITIS.

Viri similiter
cohabitent secun-
dum scientiam, ve-
luti infirmiori va-
si muliebri impar-
tientes honorem,
tanquam etiam co-
hæredes gratiæ vi-
tæ, ne interrumpantur preces ve-
stræ. 1. Petri, 3.

Viri diligite
vxores, & ne sitis
amarulenti aduersus
illas. Ad Col-
lossen, 3.

Vxo

νοῖς εἰς ἐκδίκησιν μὲν
κακοποιῶν, ἔργον
ἢ ἀγαθοποιῶν. ἀπέ-
τρ. β'.

ΓΑΜΕΤΑΙΣ.

οἱ ἄνδρες ὁμοί-
ως συνοικοῦντες κα-
τὰ γυνῶσιν ὡς ἀδελφε-
τέρῳ σκεδίῃ τῷ γυναι-
κείῳ ἀπονέμοντες πι-
μῶ, ὡς καὶ συγ-
κληρονόμοι χάριτος
ζωῆς, εἰς τὸ μὴ ἐκ-
καταλείπειν τὰς παρ-
ουσίας ὑμῶν: ἀπέ-
τρ. γ'.

οἱ ἄνδρες ἀ-
γαπάτε τὰς γυναι-
κας, καὶ μὴ πικρά-
νευθε πρὸς αὐτάς:
πρὸς Κολασσαῖς
τῷ γ'.

τῶς

נְקָמָה בַּפּוֹשְׁעִים
וְכָבוֹד בַּתְּמוּמִים:
טָז כִּיפָרָה ב' :

לְאִישִׁים :

בְּאִישִׁים זְכוּ
לְנָשִׁיכֶם בְּשִׁכְל
וְתָנוּ לָהֶן כְּמוֹ לְכָל
אֲמִלָּל כְּבוֹדֵן כְּגַם
יִזְרְשִׁי הַחֵן חַיִּים
לְמַעַן לֹא תִעְצָרְנָה
תְּפִלוֹתֵיכֶם:
טָז כִּיפָא ג' :

בְּאִישִׁים אֲהַבּוּ
אֵת נְשֵׁיכֶם
וְאַל תִּהְיוּ מֵר
מְרִים לְעַמְתָּן:
אֲלֹ— קוֹלָסִיּוֹם
טָז :

I לנשים

S.

er
n
ve
a
r
n,
o
i
n
e

te
is
re
s

Den Eheweibern.

Die Weiber seien vnterthan jren Mennern als dem Herrn / Wie Sara Abraham gehorsam war / vnd hies in Herr / welcher Töchter jr worden seid / so jr wolthut / vnd nicht so schüchter seid. j. Petri am iij.

Den Eltern.

Jr Väter reizet ewer Kinder nicht zu Zorn / das sie nicht schew werde : Sondern ziehet sie auff in der zucht vñ ermanung zu dem Herrn. Ephes. vi.

Den

VXORI

BVS.

Similiter vxores subditæ sitis vestris viris tanquam Domino, Quemadmodum Sara obediuit Abrahamæ, Dominum illum appellans, cuius factæ estis filiæ, dum benefacitis, & non terreamini vlllo pauore. i. Petri 3.

PAREN-

TIBVS.

Patres ne prouocetis ad iram liberorum vestrorum: Sed educetis illos per eruditionem & correptionem Domini, Ephes. 6.

Libe

ΤΑΙΣ ΓΑΜΕ-
ΤΑΙΣ.

ὁμοίως ἀγῶναι-
κες ὑποτασσόμεναι
τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν,
ὡς τῷ κυρίῳ, ὡς
σάρξ αὐτῆς ἠκολούθησε τῷ
ἀδελφῷ, κύριον
αὐτὸν καλεῖται, ἧς
ἐγλήθητε τέκνα, ἀγα-
θοποιῶσαι, καὶ μὴ
φοβούμεναι μηδεμί-
αν πλῆξιν: τῆς ἀπέ-
της γ'.

ΤΟΙΣ ΓΟ-
ΝΕΥΣΙ.

οἱ πατέρες μὴ ἐρε-
θίζετε ἢ παροργίζετε
τὰ τέκνα ὑμῶν, ἵνα
μὴ ἀθυμῶσιν: ἀλλ'
ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν
παγδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ
κυρίου: πρὸς ἔφε-
σίους 5.

τοῖς

ΛΕΥΣΙ

הַנָּשִׁים הַקְּבוּשָׁוֹת
לַבַּעַל יִכְּנֶן כַּמֹּן לָא
לְאִדְנֵי פֶאֶשֶׁר שֶׁ
שָׁרָה שָׁמְעָה
לְאִבְרָהָם קִוְיָהּ
אֹתוֹ אִדְנֵי אִשָּׁר
בְּנוֹתֶיהָ אֵפֶן אֵל
תִּיטְבְּנָה וְלֹלָה ת
תַּחֲתָנָה חֲתָנָה
מֵאֵל כִּיפְרָה ג

לְאָבוֹת

הַבָּאֲבוֹת אֵל ת
תַּכְעִיסוּ בְּנֵיכֶם
עַן תַּחֲסֹר נַפְשָׁם
אֲבֹת אֱמֵנוּ אֵו
אֹתָם בְּמוֹסֵר ז
וְהַחֲרַת יְהוָה
אֵל אֶפְסִיִּים

I 2

לְבָנִים

Den Kindern.

Ir Kinder seid
gehorsam ewern
Eltern in dem HE
rrn. Denn das ist
billich. Ehre Va
ter vnd Mutter/
Das ist das erste
Gebot/das verheis
sung hat/Nemlich
das dirs wolgehe
vñ lange lebest auff
Erden. Ephes. vj.

Den Knechten/
Mägden / Tag
lönern vnd Er
beitern.

Ir Knechte seid
gehorsam ewern
Leiblichen Herrn
mit furcht vnd zit
tern/

LIBERIS.

Filij obedite
Parentibus vestris
in Domino. Nam
id est iustum: Ho
nora patrem tuum
& matrem tuam :
Quod est præcea
ptum primum in
promissione : vt
bene tibi sit, & sis
longæuus in terra.
Ephes. 6.

SERVIS,
Ancillis, Merce
narijs, & ceteris
ad laborem con
ductis.

Serui obedite
ihs, qui Domini
sunt iuxta carnem,
cum timore ac tre
more,

ΤΟῖΣ ΤΕ-
ΚΝΟΙΣ.

τὰ τέκνα ὑπα-
κῆτε τοῖς γονεῦσιν
ὑμῶν ἐν κυρίῳ. τοῦ-
το γάρ ἐστι δίκαιον.
τίμα τὸν πατέρα σὺ
ἔτι τὴν μητέρα (ἣτις
ἐσὶν ἐντολὴ πρώτη ἐν
Ἰσραηλῶν) ἵνα
ἔσῃ σοι εὖ, ἡ δὲ ἔσῃ
μακροχρόνιος. Ἡ
ἐν τῇ ψαλμῶν
ἐφεσίους τῶν
κεφαλῶν.

ΤΟῖΣ ΔΟΥΛΟΙΣ
καὶ τοῖς δούλοις, τοῖς
μιοθίοις καὶ τοῖς ἐρ-
γάτοις.

οἱ δούλοι ὑπα-
κῆτε τοῖς κυρίοις
κατὰ σάρακα, μετὰ
φόβου καὶ τρόμου,
ἐν ᾧ

ΛΟΓΟΙ :

הַבָּנִים שְׁמַעוּ לְ
לְאֲבוֹתֵיכֶם בְּיְהוָה
כִּי יֵשׁוּ הָיָה : כְּכֹד
אֶת אֲבִיךָ וְאֶת
אֶת אִמְךָ :
אֲשֶׁר מִצְוָה הוּא
הָרִאשׁוֹנָה בְּמִבְּטָחָה : לְמַעַן
תִּצְלַיִחַ וְיִאֲרִיכְךָ
יָמֶיךָ עַל הָאָרֶץ
הָעֹדְמָה : אֶל-
אֲפִסְתִּים :

לְעֲבָדִים לְשִׁפְחוֹת
לְשִׁבְיִים וְלַפְּוֹעֵלִים :
הַעֲבָדִים שְׁמַעוּ
לְאֲדֹנֵיכֶם כְּבֶשֶׂת
בְּיִרְאָה וּבְרֵעָדוֹ
בְּתָם

S.
ite
ris
m
oz
m
n
rea
in
vt
lis
ra.
e
is
e
ai
s
e,

tern / in einfeltig-
keit ewers Herzen/
als Christo selbs :
Nicht mit dienst
allein fur augen /
als Menschen zu
gefallen / Sondern
als die Knechte
Christi / das jr sol-
chen willen Got-
tes thut von her-
zen / mit gutem
willen . Last euch
düncken / das jr
dem HErrn / vnd
nicht den Mensch-
en dienet / vnd wis-
set / was ein jegli-
cher guts thut / das
wird er empfahen /
er sey Knecht oder
Freyer. Ephes. vj.
vnd Coloss. iij.

Den

more, cum simpli-
citate cordis vestri,
tanquam Christo:
Non ad oculum
seruientes, veluti
hominibus place-
re studentes, sed
tanquā serui Chris-
ti, facientes, quæ
vult Deus, ex ani-
mo, cum beneuo-
lencia, seruientes
Domino & non
hominibus: illud
scientes, quod v-
nusquisque, quod
fecerit boni, hoc
reportabit à Deo,
siue seruus fuerit,
siue liber. Ephes. 6,
Colossen. 3.

Paz

ἐν ἀπλοότητι τῆς καρ-
 διας ὑμῶν, ὡς τῶ
 χειρῶν: μὴ κατ'
 ὀφθαλμοδολίαν ὡς
 ἀνθρώποι, ἀλλ'
 ὡς δούλοι ἔργου,
 ποιῶντες τὸ θελή-
 μα ἔργου ψυ-
 χῆς, μετ' εὐνοίας
 δουλεύοντες τῶ κυ-
 ρίῳ, καὶ ὡς ἀνθρώ-
 ποις: εἰδότες, ὅτι ὁ
 ἐάν τι ἐκείνη ποι-
 ῆση ἀγαθόν, τοῦτο
 κομιεῖται παρὰ τοῦ
 κυρίου, εἴτε δοῦ-
 λος, εἴτε ἐλευ-
 θερος: ἐφεσ. 5.
 καὶ κολασ. γ.

כְּתָם — לְבַכְכֶם
 כְּמוֹ לְמַשִּׁיחַ: אֵין
 כְּעֵבֶרֶת עֵינַיִם כְּמוֹ
 חַפְצִים לְהַתְרַצוֹת
 אֶל — אֲנָשִׁים כִּי
 אִם כְּעֵבֶרֶי מְשִׁיחַ
 — עוֹשִׂים אֶת
 נְצוֹן אֱלֹהִים מ
 מִנְפֶשׁ עִם חַפֵּץ
 עוֹבְדִים לַיהוָה
 וְלֹא לְאָנָשִׁים:
 וְדַעוּ כִּי
 אֶת — אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה
 אִישׁ טוֹב וְשֶׁל
 יֵשׁ לוֹ מ
 אֶת יְהוָה א
 אִם עֵבֶר הוּא
 נְצוֹן חַפְצִי:
 אֶל — אֲפֹסִיִּים
 וְאֶת — קו
 קוֹלֵסִיִּים
 לְאֹנָה
 I 4

τοῖς

(Faint bleed-through text from the reverse side of the page)

Den Haushe-
rrn vnd Haus-
frawen.

Ir Herrn thut
auch dasselbige ge-
gen inen / vnd las-
set ewer dreyen /
vnd wisset / das jr
auch einen Herrn
im Himmel habt /
vnd ist bey jm kein
ansehen der Per-
son. Zun Ephes. vj.

Der Gemeinen
Jugend.

Ir Jungen
seid den Alten vn-
terthan / vnd be-
weise darinn die de-
mut. Denn Gott
wi

PATRIBVS
familias & matri-
bis familias.

Et vos Domi-
ni eadem facite er-
ga illos, remittens
tes minas, scientes,
quod & vester ip-
sorum Dominus
est in coelis, nec
personae respectus
est apud illum.
Ephes. 6.

COMMUNI
Iuventuti.

Similiter iunio-
res subditi estote
senioribus, & hu-
militatem animi
vobis infixam ha-
bete,

ΤΟῖΣ ΔΕ ΣΠΟ-
ταῖς καὶ ταῖς δε-
σποίνας.

καὶ οἱ κύριοι τὰ
αὐτὰ ποιεῖτε πρὸς
αὐτοὺς, ἀνιέντες τὴν
λαβλὴν, εἰδότες ὅτι
καὶ ὑμῶν αὐτῶν ὁ κύ-
ριος ἐστὶν ἐν ἔθροισι,
καὶ πρὸς πολλήν ψα-
λτικὴν ἐστὶ παρ' αὐτῶν.
πρὸς αὐτὸν ἐφεσίχθες τῶν
ἑ κεφαλ.

Τῆς ΝΕΑΝΙΚῆς
ἡλικίας.

ὁμοίως νεώτεροι
ὑποτάγητε πρεσβυ-
τέρους: καὶ τὴν τα-
πνοφροσύνην ἐγ-
καμβώσαθε. ὅτι ὁ
θεὸς

לְאֲדָנִים וְלַגְבֵּי
וְלַגְבִּירֹת :

וְאַתֶּם הָאֲדָנִים ע
עֲשׂוּ עֵצָם אֱלֹהִים
שׁוֹמְטִים אִפְס
אִפְסֵי יוֹדְעִים
כִּי גַם שְׁלַחְסֵם
אֲדָנִי בַשָּׁמַיִם ו
וְהוּא לֹא נוֹשֵׂא
פָּנִים : אֶל
אִפְסֵי בַפֶּר
בַּפֶּר ו :

לְבַחֲרוֹרִים :

הַנְּעָרִים הַכְּבָשׁוּ
לְזַקְנִים וְעַנְוֹת
תְּהִי טַבְּעָה בְּנֵי
בְּנַפְשׁוֹתֵיכֶם : כִּי
לְאֵלִים מוֹרֵר א
אלה I 5

θεός

widerstehet de Hof-
fertigen / Aber den
Demütigen gibe er
gnade. So demü-
tiget euch nu vnter
die gewaltige hand
Gottes / das er
euch erhöhe zu sei-
ner zeit. i. Petri v.

Den Widwen.

Welche eine
rechte Widwe vnd
Einsam ist / die stel-
let jr Hoffnung
auff Gott / vñ blei-
bet am Gebet / tag
vnd nacht. Welche
aber in wollüsten
lebet / die ist leben-
dig Tod. i. Ti-
moth. v.

Der

bete : Propterea
quod Deus super-
bis resistit, humi-
libus autem dat
gratiam. Humi-
liamini igitur sub
potenti manu Dei.
i. Petri 5.

VIDUIS.

Quæ vere vi-
dua est ac desolata,
sperat in Deo, &
perseuerat in ob-
secrationibus ac
precaationibus no-
ctu dieq;. Porro
quæ in delicijs ver-
satur, ea viuens
mortua est. i. Ti-
moth. 5.

Omnia

θεός ὑπερῷ φάσις
 ἀντιτάσσεται, ταπ-
 νοῖς ἢ διδωσι χάριν.
 ταπνώθητε οὖν ὑπὸ
 τῶν κραταιῶν χεί-
 ρα τοῦ θεοῦ, ἵνα
 ὑμᾶς ὑψώσῃ ἐν κη-
 ρῶ: τῆς αἰ τοῦ πέ-
 τρῶ τῶ ε.

Τ Α Ϊ Σ Χ Η'-
 Ρ Α Ι Σ.

ἡ ὄντως χεῖρα
 καὶ μεμονωμένη ἤλ-
 πικεν ἐπὶ τὸν θεόν,
 καὶ προσεδύε ταῖς δε-
 ῖσεσι καὶ ταῖς προσ-
 δυχαῖς νικτὸς καὶ
 ἡμέρας. ἡ ἢ σα-
 ταλώσα, ζώσα τέ-
 θνηκε. ἂ πρὸς πι-
 μόθ. ε.

אלהים וְלַעֲבוּדֵי
 כֹּחַ חַן : עַל-כֵּן
 הִתְעַנּוּ תַחַת יַד
 אֱלֹהִים חֹקֵר ל
 לְמַעַן יָרִים א
 אֶתְכֶם בְּעֵתוֹ :
 בְּרֵאשִׁוֹנָה לְכֹי
 לְכִיפּוֹר ה :

לְאֶלְמֵנוֹת :
 אֲשֶׁר אֲמַנּוּ א
 אֶלְמֵנוֹת וְגַלְמוֹרָה
 חַיִּי בּוֹטְחֵת
 אֶל- אֱלֹהִים
 וּמְנַצְחָה בְּתַחֲנוּנִים
 וְתַפְלוֹת יוֹמָם
 גַּלְגַּל : אֶבֶל
 אֲשֶׁר תַּחֲוֶה בַע
 בְּעֵבוּדֵי חַיִּי
 חַיִּי מִתּוֹ :
 אֶל- אֶל- טִי
 טְמוֹתֵי ה :
 לְכֹל

τῶν

Der Gemeine.

Liebe deinen
Nehsten / als dich
selbst. In dem
wort sind alle Ge-
bot verfasst.
Zun Romern am
xiiij. Capit.

Vnd haltet an
mit Beten fur al-
le Menschen. j.
Timoth. ij.

Ein jeder lern
sein Lektion /

So wird es wol
im Hause
ston.

OMNIBVS

in commune.

Dilige proxi-
mum tuū sicut te-
ipsum. In hoc ser-
mone omnia præ-
cepta summatim
comprehēduntur.
Ad Roman. 13.

Et ante omnia
fiant deprecatio-
nes, obsecrationes,
interpellationes,
gratiarum actio-
nes, pro omnibus
hominibus &c.
1. Timoth. 2.

*Cuiq; sit in primis
magnæ suæ le-
ctio curæ,*

*Vt domus officij
stet bene recta
uis.*

ΤΟῖΣ Πᾶσι
χθινῶς.

ἀγοπήσῃς τ' ἀλή-
σιον σου ὡς ἑαυτὸν.
ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ
πάντα τὰ περὶ τῶν
ματῶν ἀνακεφαλαι-
ῆται. ῥωμ. ιγ.

καὶ ποιῆσθε δε-
ήσας ὑπὲρ πάντων
ἀνθρώπων. ἅπερ
τιμώτε. β.

εἰ πάντες βροτοῖς
τὰ δεόντα μεμνηλε
πέλεσται,

ἀνθρώποι πάσης
ἐυπραγίησι
δοῦτε.

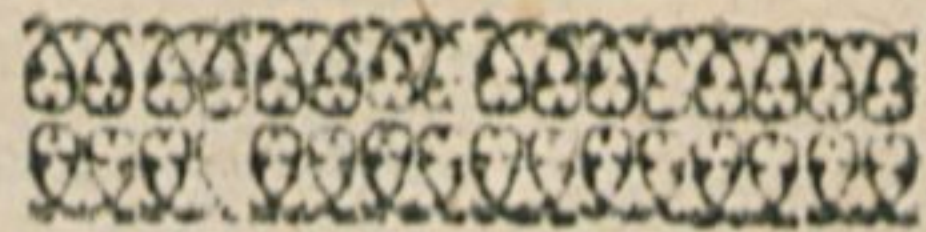

לְכָל — כְּנִי
: אֲדָם

אֵתְּךָ אֵתְּךָ
שְׂמוֹתָ : בְּרַחֲמֶיךָ
תְּדַבֵּר כָּל — מַעַלְמֶיךָ
מִצְוֹתַי כְּמוֹ בְּסֵךְ
נִתְּשָׁו : אֵל —
רוּמֵיִם יֵג :

הַתְּחַנְּנוּ בְּעַד כָּל —
אֲנָשִׁים : בְּר
בְּרַחֲמֵיכֶם אֵל —
שִׁמּוֹתַי ב :

בְּמַעַלְמֶדוֹ כָּל —
אֲנוּשׁ יִלִּין
כֵּן אֵל בְּרַכּוֹ
מַעֲשָׂיו יִכִּין :

Corrigantur in Ebræo A 5 lin. 15
lege תשא . B 2 l. 14. בסתר . B 4. 3.
ולהיטיב ב . B 6. 11. לשונאי . B 5. 11. ומקנהו .
B 7. 2. המשיחיים . B 8. 2. את . B 8. 2.
אמונה לישוע משיח . C 6. 2. הצילני . C 3. 10.
שומר . C 7. 2. ילמד . D 8. 7. בתפלה . E 1.
10. שבשמים . E 3. 13. במצות . E 4. 8. dele : E 6
7. עומר . Et 13. בתו . F 8. 7. המים אמנם . G
3. 1. ואתרי כן . G 8. 7. תפלת . Et 9.
תחנה . H 2. 3. אבל . Et 18. בשורה . H 5. 10.
נערכה . Et 12. על שלטון . H 8. 11. הוזהר :

In Græco A 8. 4 πέμθη . C 7. 19 ὡς οἱ ἀ-
γαπητοὶ & 21 αὐτῶν . D 1. 3 ὦν . D 7. 11 ἀξί-
μεθα . E 8. 6 ἐνσημάμεθα . F 6. 16 τὰ τοῖς τοῖς ῥήμα
σι . F 7. 16 τούτοις τοῖς λόγοις . H 2. 20 τὰ . H
4. 9 ἐν ἑαυτοῖς . In Latin . E 2. 14 sed que sit.
Cætera pio sint commissa lectori.

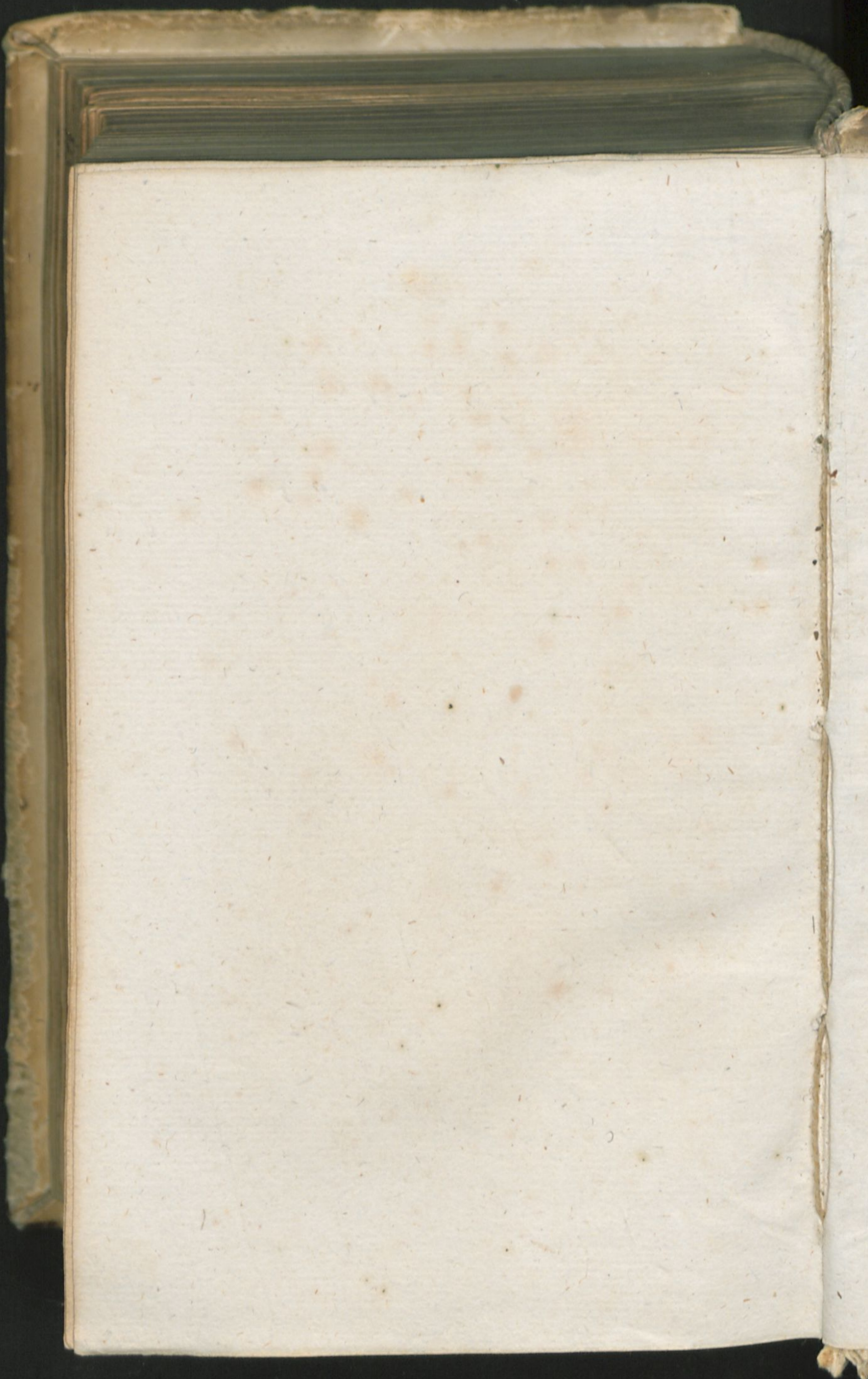

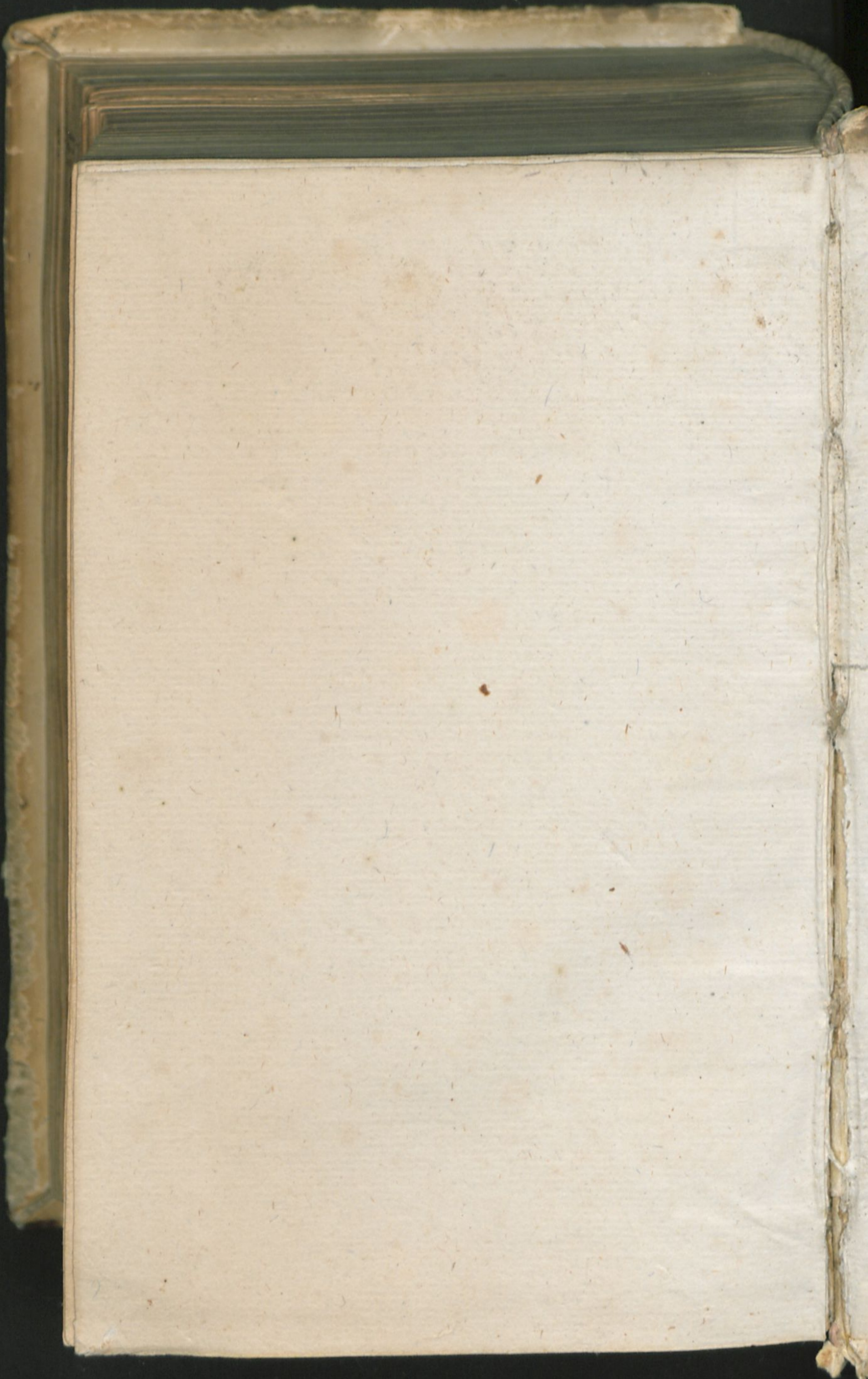
VVITTEBERGÆ
Excudebat Ioannes
Crato,
ANNO

M. D. LXXII.

UNIVERSITÄT
Excelsior Johannes
Cito
M. D. F. X. XII.

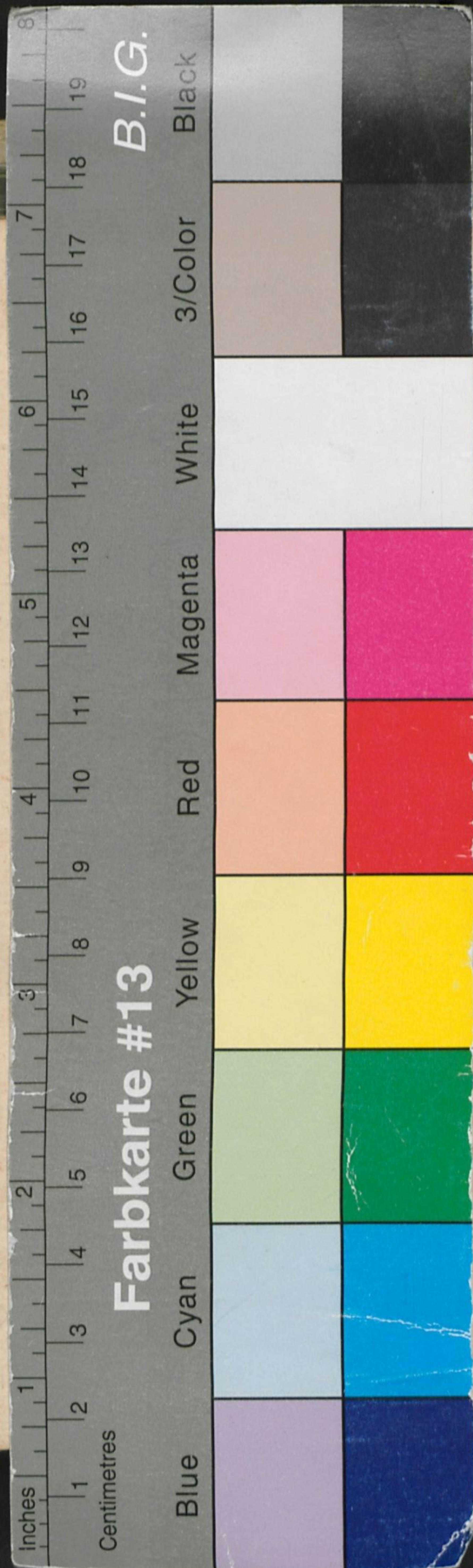

153225

AB: 153220

(x 222 3577)

ILLVSTRI ET
MAGNIFICO DOMINO,
DN. IOHANNI FRIDERICO
Comiti in Hardeck, Glotz & in Machlandia,
Baroni de Statemberg, Domino in Kreyzing,
Hereditario Pincernæ Archiducatus Au-
stria, & Dapifero in Styria, Cunst-
dij, Domino suo clemen-
tissimo, S.

CUM CONFECTIS IN
munere Scholastico annis
duodecim, & amplius, spō-
te mea functione laboriosa
Francoftenij me abdicaf-
sem, eaque de causa VVitebergam ve-
nisssem, vt studio Theologico me da-
rem, & quicquid mihi reliquum esset
etatis, id in ministerio Ecclesiastico con-
sumerem: Præter opinionem accidit,
vt denuò mitterer ad scholæ Northusas-
næ gubernationem, quam nunc annum
alterum sustineo, factumq; est, vt iuxta
tritum prouerbio versiculum, Incide-
rim in Scyllam cupiens vitare Charyb-
din,

A 2